

תוכן העניינים

5	פתיחה
	פרק כא
10	עבד עברי
14	אמה עבריה
17	הכאת איש למוות
17	הכאת הורים וקללתם
18	ענייני אדם החובל בחברו
21	מכה עבד כנעני
22	נזקי ממונו של אדם
27	המסרים העולים מפרק כא
	פרק כב
29	דיני גניבה
32	פרשת השומרים
35	דין המפתה ושלושה חייבי מיתה
36	אזהרות על הגר, היתום והאלמנה
39	מצוות הלוואה ודיניה
42	דינים שונים
45	המסרים העולים מפרק כב
	פרק כג
	משפטי הדיינים, השבת אבדה, מצוות פריקה
47	ואיסור לחיצת גר
51	השביעית, השבת ושלושת הרגלים
54	איסור בישול גדי בחלב
56	הבשורה על שליחת מלאך
57	עבודת ה' בארץ ישראל והשכר עליה
58	המסרים העולים מפרק כג

פרק כד

60	פתיחה
61	כריתת הברית עם ישראל
68	עליית משה והזקנים אל ה'
70	עליית משה אל ההר למשך ארבעים יום
74	המסרים העולים מפרק כד
75	סיכום פרשת משפטים

פתיחה

חשיבות המשפטים שנאמרו בסיני מיד לאחר עשרת הדיברות

בפרשה הקודמת נאמר מיד לאחר מתן תורה: "וַיַּעֲמֹד הָעָם מִרְחֹק וּמֹשֶׁה נִגַּשׁ אֶל הָעֶרְפֶּל אֲשֶׁר שָׁם הָאֱלֹקִים" (פסוק יח). פרשתנו היא המשך ישיר למעמד הר סיני, שכן פרשה זו (עד סוף פרק כג) נאמרה על ידי ה' למשה בהר סיני, באותו היום בו ניתנה התורה.

מכאן אנו למדים על חשיבותה הרבה של הפרשה, וכך הביא רש"י (וכא, א) בשם חכמינו ז"ל: "כל מקום שנאמר 'אלה' פסל את הראשונים, 'ואלה' מוסיף על הראשונים, מה הראשונים [עשרת הדיברות] מסיני, אף אלו [המשפטים] מסיני...".

חכמינו הפליגו בחשיבותם הרבה של המשפטים, וכך אמרו במדרש רבה (שמות רבה ל, יט): "כל התורה תלויה במשפט, לכן נתן הקדוש ברוך הוא דינין אחר עשרת הדברות...".

לאור זאת נדגיש לילדים, שכל המשפטים והדינים שנאמרו בפרשת משפטים, נאמרו למשה בהר סיני באותו יום בו ניתנה התורה, מיד לאחר עשרת הדיברות.

לא נסתפק באמירת דבר זה רק בתחילת הפרשה, אלא מידי פעם, תוך כדי לימוד והתבוננות בפסוקים, נזכיר לילדים שדברים אלו שמע משה מפי הגבורה בהר סיני.

נסביר לילדים שתורתנו מיוחדת בכך שהיא מורה לנו ומדריכה אותנו כיצד להתנהג ביושר בין אדם לחברו בכל מצב. גם כאשר יש סכסוכים קשים בין אנשים, התורה מלמדת אותנו כיצד לפתור וליישב את הבעיות - אלו הם המשפטים. נוסף, שיכולת זו ניתנה רק לעם

ישראל, וכפי שנאמר (דברים ד, ח): "וּמִי גֹי גָדוֹל אֲשֶׁר לוֹ חֻקִּים וּמִשְׁפָּטִים צְדִיקִים...".

יסודות מנחים להוראת פרשת משפטים

המעבר מהמעמד הנשגב של בני ישראל בהר סיני, בשומעם את קול ה' מתוך האש, אל פרשת משפטים, העוסקת בין היתר במגוון מצבים מורכבים וקשים (כגון מריבות, חבלות, נזקי ממונות, גניבה, הכאת הורים וקללתם, רצח ועוד), הינו מעבר חד.

בבואנו ללמד פרשה זו, נדגיש יותר את הצדדים החיוביים שעלינו ללמוד מן הפסוקים, ובכך נעדן יותר את המעבר החד.

נעשה זאת בשתי דרכים:

א. נציין את חיובי העונשים של התורה ובעיקר נדגיש את תהליך התשובה הבא בעקבותיהם.

ב. מתוך הכישלון נברר מהי ההתנהגות הנכונה הראויה לכל אדם.

לדוגמא: בלימוד על החובל בעין עבדו שמשחררו לחופשי, נגיע דרך העונש ותהליך התשובה להתנהגות הראויה כלפי עבדים, כפי שמתאר זאת הרמב"ם בהלכות עבדים (ט, ח).

לפעמים נלמד מהי הדרך הראויה לפני שניפגש עם הכישלון, כמו בדין שור הנוגח, בו נעדיף מיד בתחילת לימוד הפסוקים לתאר כיצד צריך האדם לקחת אחריות על רכושו ולשמור על שורו באופן הטוב ביותר כך שלא יגרום בשום אופן לנזק.

תהליך התשובה, התשלומים ובקשת הסליחה

במקרים רבים בפרשתנו ישנם עונשים או קנסות לאדם שפגע בחברו, חבל בו או הזיק לו.

מטרת העונשים היא להביא את האדם להבנת חומרת מעשהו, ומתוך כך להביא אותו לחרטה ולתשובה, וכך כתב הרב קוק (ערפלי טוהר עמ' צג):

"העונשים החברתיים [הקיימים בחברה האנושית], בייחוד

בשביל היוזק ממון, יש להם שני מקורות נפשיים: טוב ורע. האחד [הטוב] נובע מתוך ההכרה שאסור לעשות עוולה, והעושה עוולה צריך שיוסר [שיענש] כדי שתתחזק ההכרה הטובה הזאת [שאסור לעשות עוולה], והשני [הרע] בא מתוך צרות עין שהאיש האחר אין לו ליהנות בשלי... וכל המשפטים האלקיים אין בהם כלום מהרע, כי אם הכל נובע ממקור הטוב של האמת והיושר כשהוא לעצמו...".

מדברי הרב קוק עולה שחובת התשלומים בתורה אינה באה כדי להעניש את האדם ולנקום בו על שנהנה מרכוש השני, אלא כדי לחזק את ההכרה אצל החברה בכלל ואצל החובל בפרט, שאסור לעשות רע ועל האדם להיות אחראי למעשיו.

המזיק מבין את חומרת האיסור, הוא בא לידי חרטה ותשובה על מעשהו, דבר הבא לידי ביטוי בהלכה שאמרו חכמים **במשנה** (בבא קמא פ"ח, מ"ז): "אף על פי שהוא נותן לו, אינו נמחל לו עד שיבקש ממנו". לפי זה יוצא, שעיקר עניינה של הפרשה הוא חינוך האדם לאמת, לטוב וליושר.

בכיתה נדגיש את תהליך החרטה העובר על האדם אחרי מעשהו השלילי, החל מהצער על המעשה, דרך ידיעה והבנה שהוא צריך לשלם ועד התשלום עצמו, בו הוא מביע את רצונו לתקן את שקלקל על ידי שמחזיר לחברו מה שלקח או הזיק. תהליך זה מסתיים בכך שהוא מבקש סליחה ועושה מאמץ לפייס את חברו.

מצד שני נביא את דרישת התורה מהניזק לסלוח, כפי שאמרו חכמים שם **במשנה**: "ומנין שלא יהא המוחל אכזרי, שנאמר: זייתפלל אברהם אל האלקים וירפא אלקים את אבימלך". נסיים בתיאור ההשלמה בין שני האנשים, השלמה שתמונע מריבות בעתיד וירבה השלום בעולם.

תוך כדי הלימוד על המעשים החמורים של בני האדם המוזכרים בפרשה, נאמר לילדים שבני ישראל לרוב אינם עושים מעשים כאלה. נביא את הפסוק בפרשת בלק (במדבר כג, כא): "לֹא הָבִיט אֶזְרוֹן בְּיַעֲקֹב..."/ שפשוטו הוא שה' לא רואה עברה במחנה ישראל, וכן את הפסוק בצפניה (ג, יג): "שְׂאֵרֵית יִשְׂרָאֵל לֹא יַעֲשׂוּ עֲוֹלָה וְלֹא יִדְבְּרוּ כָזָב..." (אמנם פשט הפסוק מדבר על עם עני ודל, אך חכמינו ז"ל (פסחים צא ע"א; קידושין מה ע"ב) הזכירו פסוק זה לגבי כל ישראל בכל דור). נסב את תשומת לב הילדים למילה "וְכִי", החוזרת על עצמה לאורך הפרשה, שמשמעותה - אִם יקרה, וממנה אנו למדים שמקרה זה הינו חריג, ולרוב ישראל לא יעשו זאת. נדגיש זאת בעיקר ביחס לדברים שטבעו הישר של אדם מישראל מתרחק מהם (כמו הכאה למוות, גניבת איש, הכאה וקללת ההורים, גניבות וחבלות וכדו').

תורת חיים עוסקת גם בקשיים

בפרשת משפטים ישנו מסר חשוב. פרשה זו עוסקת בסיבוכים וקשיים שבחיים ובפרטים רבים של הלכות ולא רק בדברים נשגבים. לימוד זה יביא את הילד לראות שהתורה מדריכה אותנו בכל מצבי החיים.

בפרשתנו שפע של נושאים, הלכות ומצוות, המחולקים לארבעה פרקים:

פרק כ"א – משפטים שבין אדם לחברו.

פרק כ"ב – רובו משפטים שבין אדם לחברו.

פרק כ"ג – בתחילתו עוסק במצוות שבין אדם לחברו ורובו

בעניינים שבין אדם למקום.

פרק כ"ד – עניינים שבין אדם למקום וכריתת הברית בין ישראל

לקב"ה ועליות משה והזקנים להר).

במסגרת זו, לרוב, לא נביא את הדינים וההלכות העולים מכל פסוק, אך מובן שיש ללמוד היטב כל פסוק ופסוק ולציין מהן ההלכות הנלמדות ממנו ומהן דרשות חכמינו ז"ל המרכזיות המבארות את גופי הפסוקים.

בדברינו השתדלנו להאיר את המסרים המרכזיים ואת התכנים והמידות העולים מהפסוקים, ורק במקרים מסוימים ראינו צורך לסדר את עיקרי הדינים כדי להבהיר יותר את הנושא.

כעת ניכנס לפרשיות ונעסוק בכל נושא בנפרד.

פרק כא

בפרקנו שבעה נושאים עיקריים:

1. עבד עברי
2. אמה עבריה
3. הכאת איש למוות
4. הכאת וקללת הורים
5. ענייני אדם החובל בחברו
6. מכה עבד כנעני
7. נזקי ממונו של אדם

עבד עברי (פסוקים ב-ו)

עיקרי הדינים

פרשתנו מדברת על אדם שמכרוהו בית דין לשמש כעבד משום שגנב ולא היה לו במה לשלם עבור גניבתו. התורה מלמדת אותנו שהעבד עובד רק שש שנים ולא יותר.

אם העבד נשוי לאישה ישראלית, האדון חייב לתת לה ולבניו מזונות, וכשהעבד יוצא לחפשי, האדון לא צריך לפרנסם יותר. האדון יכול לתת לעבד שפחה כנענית, ועל מנת שהולדות ישארו (לאדון). היא כמובן איננה נחשבת לאשתו, וכשיוצא - יוצא בגפו (לבדו, בלעדיה).

אם העבד רוצה להישאר אצל אדונו מפני שאוהב את אדונו או את אשתו ובניו הכנעניים, צריך האדון להימלך (להתייעץ) בבית הדין שמכרוהו לו. אם דייני בית הדין מסכימים שישאר, האדון מצווה לרצוע

(לנקב) את אוזן עבדו במרצע על הדלת ומאז יהיה העבד עבדו לעולם (כלומר, עד שנת היובל).

היחס הראוי אל העבד

נאמר בפסוק ב: "כי תקנה עבד עברי שש שנים יעבד..."

נפתח בהתייחסות למצב הלא נורמלי בו אדם מישראל נכשל בגניבה ואין לו אמצעים להחזיר את הגניבה עד שבית דין נאלץ למוכרו לעבד. נדבר גם על הצער הגדול של אדם מישראל הנמכר לעבד ועל הבושה הנגרמת לו ולמשפחתו. לאחר מכן נלמד את ההלכות הנוגעות לכך.

ספר החינוך (מצוה מב) אומר:

"משרשי מצוה זו, שרצה האל שיהיה עמו ישראל אשר בחר עם קדוש מלא ומעוטר בכל מדות טובות ומעולות, כי מתוך כך תחול הכרבה עליהם, והחסד והרחמים מן המדות המשבחות שבעולם, ועל כן הזהירנו לרחם על אשר הוא תחת ידינו ולגמול לו חסד, כאשר כתוב בפרשה, וכמו שידענו גם כן בקבלה".

הרמב"ם בהלכות עבדים (א, ז) כתב על התנהגות האדון לעבדו:

"כל עבד עברי אסור לישראל שקנהו להעבירו בדברים בזוים [בזויים] שהם מיוחדים לעשות העבדים, כגון: שיוליך אחריו כליו לבית המרחץ, או יחלוץ לו מנעליו, שנאמר: 'לא תעבד בו עבודת עבד'... במה דברים אמורים בעבד עברי מפני שנפשו שפלה במכירה..."

ועוד כתב (בהלכות עבדים א, ט):

"כל עבד עברי או אמה העבריה, חייב האדון להשוותן לו במאכל ובמשתה בכסות ובמדר, שנאמר: 'כי טוב לו עמך', שלא תהא אתה אוכל פת נקי והוא אוכל פת קיבר [שחור], אתה שותה יין ישן והוא שותה יין חדש, אתה ישן על גבי מוכין [כר מנוצות] והוא ישן על גבי התבן... מכאן אמרו כל הקונה עבד עברי כקונה

אדון לעצמו, וחייב לנהוג בו מנהג אחוה, שנאמר: 'וכאחיכם בני ישראל איש באחיו'.

בעקבות דברי הרמב"ם, שנפשו של העבד שפלה במכירתו, נדבר על הרגשתו של העבד. נתאר לילדים אלו עבודות נותן האדון לעבדו וכיצד הוא מתנהג כלפיו, עד שנגיע לכך שיחס האדון לעבד צריך להיות כמו יחס האדם לבני משפחתו.

ואמנם הרמב"ם מוסיף בהלכות עבדים (ט, ח):

"מותר לעבוד בעבד כנעני בפרך. ואף על פי שהדין כך, מידת חסידות ודרכי חכמה שיהיה אדם רחמן ורודף צדק ולא יכביד עולו על עבדו ולא יצר לו ויאכילהו וישקהו מכל מאכל ומכל משתה. חכמים הראשונים היו נותנין לעבד מכל תבשיל ותבשיל שהיו אוכלין. ומקדימין מזון הבהמות והעבדים לסעודת עצמן. הרי הוא אומר: 'כעיני עבדים אל יד אדוניהם כעיני שפחה אל יד גבירתה'. וכן לא יבזהו ביד ולא בדברים... אלא ידבר עמו בנחת וישמע מענותיו... ואין האכזריות והעזות מצויה אלא בעבד"ם עובדי עבודה זרה אבל זרעו של אברהם אבינו והם ישראל שהשפיע להם הקב"ה טובת התורה וצוה אותם בחוקים ומשפטים צדיקים, רחמנים הם על הכל. וכן במידותיו של הקב"ה שציונו להדמות בהם הוא אומר 'ורחמיו על כל מעשיו', וכל המרחם מרחמין עליו, שנאמר: 'ונתן לך רחמים ורחמך והרבך'".

בכך נפתח אצל הילדים רגישות לאדם הנתון בצער, וכן כבוד ואחוה כלפי כל אדם מישראל, אפילו אם נכשל בחטא.

חשיבותה של החירות

נאמר בהמשך הפסוק: "...וּבְשִׁבְעַת יָצָא לְחֶפְשִׁי חָנָם"

לפני שנבאר פסוק זה, נדבר על המצב הטבעי של אדם מישראל שהוא בן חורין. נציין שהתורה אינה נותנת לעבד לעבוד יותר משש שנים, כדי לשמור על היותו בן חורין.

יסוד זה בא לידי ביטוי גם ברציעת אוזנו של העבד כאשר אינו רוצה להשתחרר, וכפי שאמרו חכמים (הובא ברש"י): "אוזן ששמעה על הר סיני 'כי לי בני ישראל עבדים'... והלך וקנה אדון לעצמו - תרצע".

מתוך כך נבוא לדבר על החירות המאפשרת לכל אדם לבטא את כוחותיו ורצונותיו, וכדברי הרב צבי יהודה קוק בשיחותיו ושיחות הרצי"ה, פרשת משפטים עמ' 232 ו-248):

"...קודם כל יש להיות אדם שלם ונורמלי, לא עבד משועבד לדבר חיצוני... החירות לפני הכל. יש לזכור שעבדות היא פנימה באנושיות האדם... האדם הוא אדם שלם, בריא ונורמלי, רק אם הוא גם עצמאי..."

נדגיש את חשיבותה של החירות הפיזית והנפשית, שהיא הבסיס ליכולתו של האדם להתפתח ולהתקדם. החירות מהווה בסיס לכל ההצלחה של האדם ומאפשרת לו להתמסר לעבודת ה'. התורה נותנת כמה אפשרויות לעבד להשתחרר.

הדאגה לאשתו ולבניו של העבד

נאמר בפסוק ג: "...אם בעל אשה הוא ויצאה אשתו עמו"

נשאלת השאלה: מהיכן יצאה אשתו?

מפשט הפסוק משתמע שיוצאת לחופשי יחד עם בעלה העבד, וזה קשה, שהרי אישה זו כלל לא נמכרה לאמה?!

חכמינו מבארים (מובא ברש"י), שיציאת האישה, משמעותה שמעתה אין חיוב על האדון לפרנסה. והנצי"ב כתב:

"...ורק בהיות אישה [בעלה] נמכר לעבד, מסתמא [כנראה] היא

גם בן רגילה [להיות] בית אדוניו, והוא זן אותה ומפרנסה, כפרש"י, והיא עושה איזה מלאכה בבית הקונה... אבל הזהיר הכתוב דתצא עמו... ואסור לאדון לעכבה בביתו..."

כלומר לפי הסבר הנצי"ב, כיוון שהעבד נמצא בבית האדון, מסתבר שגם אשתו נמצאת שם באופן תדיר, והאדון דואג לכל מחסורה, וכאשר העבד יוצא מבית האדון גם היא יוצאת מבית האדון. מוסיף על כך הרמב"ן:

"...חמלה התורה על האישה והבנים שחייהם תלויין להם מנדה, מצפים לידי הכעל, ועתה שנמכר יאבדו בצרתם, ולכן ציוה את האדון אשר הוא לוקח מעשה ידיו להיות להם במקומו... וזהו לשון ויצאה אשתו עמו... וכל זה חמלה מאת השם עליהם ועל העבד, שלא ימות בצערו בהיות עמלו בבית נכרי ובניו ואשתו יהיו נעזבים, ואף על פי שלא היה הוא מחוייב כמוזנתם מדין התורה, כמו שנתבאר בתלמוד בכתובות, אבל כיון שדרך כל הארץ לפרנס אדם אשתו ובניו הקטנים ציוה האל ברחמיו להיות הקונה כאב רחמן להם."

כאשר עבד עברי משתעבד לאדון, דאגה התורה שבניו לא ישארו לבד בבית ללא אבא וללא פרנסה, וחייבה את האדון לדאוג להם כך שיוכלו להיות קרובים לאביהם ולא תחסר להם פרנסה. נדגיש בפסוקים אלו כיצד התורה מחנכת את האדון לטוב לב ולרחמנות.

אמה עבריה (פסוקים ז-יא)

עיקרי הדינים

אב יכול למכור את בתו לאמה רק בעודה קטנה, עד גיל שנים עשרה. הכסף שהאב מקבל עבור בתו הוא גם כסף קידושין, כך שאם רוצה

האדון לשאת אמה זו לאישה, אינו צריך לקדשה פעם נוספת. מכירה זו נקראת "יעוד" (זימון - מעתה הבת מזומנת לאדון).
 אם האדון אינו מעוניין לשאת אותה לאישה, מצוה על בנו לקחתה לאישה, והכסף שאביו נתן יחשב לו לכסף קידושיה.
 אם האדון או הבן לוקחים אותה לאישה, הם מתחייבים לתת לה שלושה דברים, שכל בעל חייב לתת לאשתו: "שָׂאָרָה" - מזון, "כְּסוּתָה" - בגדים, "עֲנֻתָה" - לחיות איתה כדרך בעל עם אשתו.
 אם האדון ובנו אינם רוצים לשאת אותה לאישה, מצוה על האדון לסייע בפדיונה ולעזור לה לשוב אל בית אביה, ואסור לו למכור אותה לאיש אחר.
 אם האדון אינו עושה אחד משלושה דברים אלו: נושאה לאישה, נותנה לבנו לאישה או פודה אותה, האמה יוצאת חנם בלי לשלם, כאשר תביא סימני נערות (גיל שתים עשרה).

מצבו הקשה של אב המוכר את בתו

נאמר בפסוק ז: "וְכִי יִמְכַר אִישׁ אֶת בִּתּוֹ לְאִמָּה..."

עם לימוד נושא זה עולה מאליה השאלה: כיצד מגיע אב למצב נורא זה שהוא מוכר את בתו לאמה?
 על כך כתב ספר החינוך (מצוה מג): "שרחם הא-ל על העניה הנמכרת ועל אביה שנצטרך למכרה..."
 כלומר מדובר באב המוכר את בתו כתוצאה מאילוץ של קושי כלכלי או קושי אחר.

מתוך כך נתאר לילדים מציאות של משפחה במצב כלכלי קשה, המגיעה למצב שהאב אינו יכול להאכיל את משפחתו ולספק את צרכיה, על כן אפשרה התורה לאב למכור את הבת.

נאמר בהמשך הפסוק: "...לא ימשל למכרה בבגדו בה"

לפי הפשט הבגידה היא של האדון, אבל חכמינו אמרו (הובא ברש"י) שיש כאן גם רמז לאב שבגד בבתו ומכרה.

לאור דרשה זו, נשמיע ביקורת על האב שמכר את בתו, שכן היה לו לעשות את כל המאמצים להשיג כסף, כגון לעבוד קשה וכדו', כדי שלא יצטרך להגיע לכך שהוא מוכר את בתו.

דאגת התורה לאמה על ידי מצוות היעוד

נאמר בפסוק ח: "אם רָעָה בְּעֵינֵי אֲדֹנֶיהָ אִשָּׁר לוֹ יַעֲדָה..."

מפסוק זה אנו למדים שישנה מצוות עשה המוטלת על האדון, לייעד (לשאת) את האמה לאישה.

מצוה זו מלמדת אותנו מהו היחס שצריך האדון לתת לאמה זו, יחס של כבוד גדול וחיבה, עד כדי נשיאתה לאישה, וכך כתב **ספר החינוך** (מצוה מג):

"...וציווה את הקונה אותה לשאת אותה לאישה, ולעשותה גברת, כי א-ל חנון ורחום הוא. ואם אין הקונה חפץ בה לעצמו, שישאנה לבנו ["ואם לבנו ייעדנה"] כי גם בן אדוניה תשמה ותגל, או שיגרע מפדיונה ["והפדה"] מכל מקום ויסיענה שתצא מעבדות... וכל זה מחסדי הא-ל על ברואיו וממדותיו המעולות".

נדבר עם הילדים על ההרגשה הקשה של הבת בעוזבה את בית אביה, למרות הקשיים שחוותה בביתה, ומתוך כך נדגיש את הדרישה מהאדון לעשות הכל לטובתה, עד כדי חובה לעשותה גברת ולהתחתן איתה או לתת לה את בנו לאישה, ואם לא ירצו בכך, לסייע לה לפדות עצמה ולצאת לחופשי.

הכאת איש למוות (פסוק יב)

נאמר בפסוק יב: "מִבְּמַה אִישׁ יָמַת מוֹת יוֹמַת"

בפסוק זה נעסוק תחילה בהסברה שכלית: נציין כיצד התורה מחנכת אותנו לא להכות וקוצבת לאדם שמכה איש למוות את העונש החמור ביותר. לאחר מכן נפנה אל הרגש ונביע זעזוע ממעשה נורא זה. ניתן להביא בהקשר זה את דברי הגמרא במסכת נדרים (כב ע"ב) המספרת על עולא, אחד מחכמי התלמוד, שעלה לארץ ישראל עם שני בני אדם, ובדרך קם אחד והרג את חברו. כשהגיע עולא לארץ וסיפר לרבי יוחנן את שאירע בדרך, התפלא רבי יוחנן כיצד יכול להיות שבארץ ישראל יהודי כל כך יכעס עד שיהרוג את חברו.

הכאת הורים וקללתם (פסוקים טו, יז)

נאמר בפסוק טו ובפסוק יז: "וּמִבְּמַה אָבִיו וְאִמּוֹ מוֹת יוֹמַת... וּמִקְלַל אָבִיו וְאִמּוֹ מוֹת יוֹמַת"

בלימוד העונש על הכאת הורים וקללתם נביע זעזוע מהתנהגות חמורה זו של הבן כלפי הוריו. בהסבר פסוקים אלו נציין בפני הילדים שאין עונש מוות על כל הכאה של הורים, אלא דווקא על הכאה שיש בה חבורה (שגרמה להוצאת דם), כפי שהביא רש"י. גם בקללת הורים אין עונש מוות על כל קללה, אלא דווקא על קללה שנאמרה עם שם ה'. כמו כן, עונש המוות הוא רק אם התכוון במזיד לפגוע בהורים, אבל אם עשה זאת בשוגג - אינו חייב מיתה. ישנו סייג נוסף - מדובר במקרה בו היו שני עדים שראו את מעשה הבן, התרו בו, ולמרות זאת הוא המשיך בפשעו. בכך נרגיע את הילדים, שלא יחשבו שעונש מיתה הוא על כל מכה או כל ביטוי לא ראוי, שהרי יתכן וילד תוך כדי משחק פגע באביו או אולי מתוך כעס השמיע ביטוי לא ראוי כלפי הוריו, ובוודאי על כך אינו חייב מיתה.

לאחר לימוד פסוקים אלה, נדבר על היחס הראוי להורים, עליו נאמרו בתורה שני פסוקים; האחד בעשרת הדיברות (שמות כ, יב): "כִּפְדֹּת אֶת אֲבִיךָ וְאֶת אִמְךָ..."; והשני בחומש ויקרא (יט, ג): "אִישׁ אֱמוֹ וְאָבִיו תִּירָאוּ...".

כיוון שהמכה והמקלל, בהם עוסקים פסוקינו, נכשלים בעיקר בחוסר מורא כלפי ההורים, נתמקד בעניין זה. נביא את דברי הגמרא **במסכת קידושין** (לא ע"ב): "...איזהו מורא... לא עומד במקומו, ולא יושב במקומו ולא סותר את דבריו, ולא מכריעו... [רש"י: "אם היה אביו וחכם אחר חלוקין בדבר הלכה, לא יאמר נראים דברי פלוני"]", וכן את דברי **השולחן ערוך** (יורה דעה רמ, ג): "ועד היכן מוראם? היה הבן לבוש חמודות ויושב בראש הקהל, ובאו אביו ואמו וקרעו בגדיו והכוהו על ראשו וירקו בפניו, לא יכלים [יבייש] אותם אלא ישתוק ויירא מן מלך מלכי המלכים שציוהו בכך".

אפשר בהזדמנות זו להביא את הסיפורים הידועים המובאים שם בגמרא, על דמא בן נתינה שלא הסכים להעיר את אביו אפילו תמורת סכום כסף רב, ולא כעס על אמו שהכלימה אותו, וכן את הסיפור על רבי טרפון שמחל על כבודו כדי לכבד את אמו.

בלימוד פסוקים אלו נשתדל לחזק אצל הילדים את יחס הכבוד כלפי הוריהם והמורא מהם.

ענייני אדם החובל בחברו (פסוקים יח-יט, כב-כה)

מריבות ומשמעותן

נאמר **בפסוק יח**: "וְכִי יִרְיֹבֵן אֲנָשִׁים וְהִכָּה אִישׁ אֶת רֵעֵהוּ בְּאֶבֶן אוּ בְּאֶגְרֵף וְלֹא יָמוּת וְנָפַל לְמִשְׁכָּב" וְלֹא יָמוּת וְנָפַל לְמִשְׁכָּב"

נדבר עם הילדים על הסכנה שישנה במריבות, כפי שעולה מהפסוקים:

נפילה למשכב וחס וחלילה אפילו מוות, וכן נדריכם כיצד יש להתגבר על הכעס והרוגז שיש לאדם על חברו.

נסביר שחיוב התשלומים בא לשם תיקון החטא, ונתאר כיצד המכה דואג לתת לחברו את כל התשלומים ואפילו טורח למצוא עבורו את הרופאים הטובים ביותר. בתוך תיאור זה, נספר כיצד התשלומים מעוררים אותו לחרטה, כפי שהזכרנו בפתיחה, וכן נביא את דברי **המשנה במסכת בבא קמא** (פ"ה, מ"ז), שאפילו נתן לו את דמי החבלה, אין נמחל לו עד שיבקש מחברו סליחה: **"אף על פי שהוא נותן לו אינו נמחל לו עד שיבקש ממנו..."**.

עין תחת עין – תשלום ממון

נאמר **בפסוק כד: "עֵינַי תַּחַת עֵינַי שֵׁן תַּחַת שֵׁן יָד תַּחַת יָד רָגְלִי תַּחַת רָגְלִי"** כתב רש"י: **"סימא** [עיור] עין חברו נותן לו דמי עינו... וכן בולם [שן, יד, רגל], ולא נמילת איבר ממש, כמו שדרשו רבותינו בפרק החובל". כלומר, העונש של המעורר את עין חברו (או השובר את שינו, ידו או רגלו) הוא תשלום תמורת העין, ואין הכוונה שפוגעים בעינו של החובל או בשאר איבריו.

למרות שאנו נאמנים לפשוטו של מקרא, על פי הדרכת חכמינו ז"ל (שבת סג ע"א) שאין מקרא יוצא מידי פשוטו, ובמבט ראשון נראה שפשט הכתוב מורה שמסמאים ממש את עין החובל בחברו, לא נוכל לפרש כך, שכן חכמינו ז"ל (הובא ברש"י) למדו מדרשות רבות שהכוונה לתשלום ממון, ולא נרצה ללמד את הילדים ולהשריש בקרבם הלכה מוטעית. משום כך נסביר פסוק זה כתשלום דמי העין.

ומה שכתבה התורה **"עֵינַי תַּחַת עֵינַי"**, בדרך שנראה שהכוונה לנטילת איבר ממש של החובל, פירש הספורנו: **"...בך היה ראוי כפי הדין הנגמר, שהיא מידה כנגד מידה..."**.

כלומר, מי שפגע פגיעה חמורה בחברו, היה ראוי לעשות לו כפי שעשה, ומפני חומרת המעשה ביטאה התורה את העונש על מעשה חמור

זה בצורה חריפה, אבל כוונתה המעשית היא לתשלום ממון, ועל כן דרשת חכמים אינה סותרת את פשוטו של מקרא, שכן היא מתייחסת להלכה המעשית.

בלימוד דרשת חכמים זו נחזק את האמונה התמימה בקרב הילדים בדברי חכמים, שהם מסורת מדור לדור ממשה רבנו שקיבלם בהר סיני, ובלעדיהם לא נבין את דברי התורה שבכתב בדרך נכונה.

סיכום תשלומי החובל בחברו

החובל בחברו ופצעו או הפילו למשכב - חייב בחמישה סוגי תשלומים: נזק, צער, ריפוי, שבת ובושת.

נזק - תשלום על הנזק שגרם לגופו של חברו.

צער - תשלום על הכאב שהכאיב לחברו בהכאתו.

ריפוי - תשלום עבור הוצאות הרפואה.

שבת - תשלום על הפסד השכר של חברו, שלא הלך לעבודתו.

בושת - תשלום על הבושה שגרם לחברו, בכך שהיכהו לפני אנשים.

תשלומי שבת וריפוי נלמדים מפסוק י"ט: "...רק שבתו יתן ורפא ורפא".

תשלום נזק נלמד מפסוק כ"ד: "עין תחת עין..." והסבירו חכמים (בבא קמא פד ע"א, והובא ברש"י כאן), שאין הכוונה שיוציאו את עינו של המכה, אלא שישלם את נזק דמי העין שפגע בה.

תשלום צער נלמד מהמילים "...פצע תחת פצע..." שבפסוק כ"ה, המלמדות שעל המזיק לשלם גם על הצער שבפציעה, וכמו שכתב רש"י: "...דרשוהו רבותינו לחייב על הצער אפילו במקום נזק, שאף על פי שנותן לו דמי ידו אין פוטרין אותו מן הצער...".

דמי בושת לא נזכרו בפרשתנו, אלא מופיעים בחומש דברים בפרשת כי תצא (כה, יא).

מכה עבד כנעני (פסוקים כ-כא, כו-כז)

פסוקים כ'-כ"א עוסקים באדם המכה את עבדו הכנעני למוות, ואילו פסוקים כ"ז-כ"ז עוסקים באדם שהיכה את עבדו וגרם לו נזק (השחית עינו או הפיל שינו).

נאמר בפסוק כ: "וְכִי יִכֶּה אִישׁ אֶת עַבְדּוֹ אוֹ אֶת אִמָּתוֹ בְּשֶׁבֶט וּמַת תַּחַת יָדוֹ..."

כתב רש"י: "בעבד כנעני הכתוב מדבר..." שהרי עבד עברי - הפוגע בו, דינו כפוגע בכל אדם מישראל, ואינו נחשב 'קניין כספו' של האדון. גם כאן נביע זעזוע ממעשה הרצח האכזרי שביצע האדון בעבד. מתוך כך נבוא לדבר על היחס הראוי כלפי עבד ואמה כנעניים, וכך כתב הרמב"ם בהלכות עבדים (ט, ח):

"מותר לעבד בעבד כנעני בפרך [בעבודות קשות. אין הכוונה לפרך בו נהגו המצרים בישראל], ואף על פי שהדין כך, מידת הסידות ודרכי חכמה שיהיה אדם רחמן ורודף צדק, ולא יכביד עולו על עבדו ולא יצר לו. ויאכילו וישקהו מכל מאכל ומכל משתה, חכמים הראשונים היו נותנין לעבד מכל תבשיל ותבשיל שהיו אוכלין, ומקדימין מזון הבהמות והעבדים לסעודת עצמן, הרי הוא [הפסוק בתהלים] אומר 'בעיני עבדים אל יד אדוניהם בעיני שפחה אל יד נבירתה'. וכן לא יבוהו [יכהו] ביד ולא בדברים, [שכן] לעבדות מסרן הכתוב לא לבושה. ולא ירבה עליו צעקה וכעס אלא ידבר עמו בנחת וישמע מענותיו... ואין האכזריות והעזות מצויה אלא בעבדים עובדי עבודה זרה, אבל זרעו של אברהם אבינו - והם ישראל שהשפיע להם הקב"ה מובת התורה, וצוה אותם בחקים ומשפטים - צדיקים רחמנים הם על הכל. וכן במידותיו של הקב"ה שצונו להרמות בהם הוא [הפסוק בתהלים] אומר 'ורחמיו על כל מעשיו'..."

לאור דבריו של הרמב"ם, נדבר עם הילדים על מידת הרחמנות המיוחדת לבני ישראל כלפי כל בני האדם, גם כלפי אנשים שאינם מעם ישראל, כמו עבדים כנעניים. נתאר לפי הרמב"ם מהו היחס הראוי כלפי העבד, ונגנה את האדון שהיכה את העבד באכזריות. ניתן בהזדמנות זו לחזור על הנלמד בספר בראשית, על יחסו של אברהם אבינו לעבדיו הכנעניים, שנהג בהם כמו בנים וגילה אהבה גדולה אליהם.

נאמר **בהמשך הפסוק: "...נָקַם נִקְמָם"**

כהמשך לדברי הרמב"ם שהבאנו, נביא את דברי ספר החינוך (מצוה נ) המסביר את עונש המוות המגיע לאדון שהרג את עבדו הכנעני (רק בתנאי שהעבד מת באותו יום):

"שרצה הא-ל לעקור מתוך אומתו הקדושה רוע הלב והאכזריות הגדולה, ועל בן ציוחה שכל מי שיגבר עליו כעם גדול כל כך שיכה הכאת מוות עבדו שהוא בביתו ואין לו מושיע, שיומת העושה זה אף על פי שהעבד קנין כספו..."

לאור דברינו על היחס הראוי לעבד, נלמד גם את פסוקים כ"ז-כ"ז.

נזקי ממונו של אדם (פסוקים כח-לו ופרק כב, ד-ה)

הערה למורה: נושא זה רחב ידיים ומסכת בבא קמא מלאה בדינים ועניינים הקשורים אליו. מומלץ לכל מורה ללמוד את המשניות במסכת בבא קמא ואת דברי הרמב"ם בהלכות נזקי ממון. ככל שאנו המורים נהיה בקיאים יותר בנושא זה, כך נוכל במהלך הלימוד להעשיר את התלמידים ביסודות חכמינו ז"ל ובפרטי ההלכות, כמובן תוך התמקדות בלימוד הפסוקים והעולה מהם בצורה טובה, וזהירות מהעמסת יתר על הילדים.

ארבעה אבות נזיקין

המשנה הראשונה במסכת בבא קמא מתארת ארבעה סוגי נזקים מרכזיים: "ארבעה אבות נזיקין: השור, הבור, המבעה וההבער". הגמרא בירושלמי פירשה ש'שור', הכוונה 'קרן', כלומר שור הנוגח; בור - כמשמעו; המבעה - זה השן והרגל, כלומר בהמה המזיקה באכילתה משדה אחר או ברמיסתה ברגלה את הגידולים; וההבער - זוהי אש של אדם שהזיקה.

המקור לארבעת הנזקים הללו הוא בפרקנו ובתחילת הפרק הבא: **השור** (קרן) - מופיע בפסוקים כ"ח-ל"ב (שור ההורג אדם) ובפסוקים ל"ה-ל"ו (שור ההורג שור).

הבור - מופיע בפסוקים ל"ג-ל"ד.

המבעה (שן ורגל) - מופיע בפסוק ד' (רש"י: "כי יבער את בעירה ובער - כולם לשון בהמה... יוליד בהמותיו בשדה וכברם של חברו... ופרשו רבותינו: ושילח הוא נזקי מדרך כף רגל, ובער הוא נזקי השן האוכלת ומבערת").

ההבער (אש) - מופיע בפסוק ה'.

הצער שגורם הנזק

בלימוד פסוקים אלו נדבר על הצער הגדול שיש לאדם שנפגע, שלא לדבר על האבל של משפחת האדם שמת ('וכי יגח שור את איש או את אשה ומת...'). כמו כן נדבר על צער בעלי השור והחמור על מות בהמתם בבור ('וכי יפתח איש בור... ונפל שמה שור או חמור...'), דבר העלול לגרום לעתים אף לאיבוד פרנסתם. גם לבעל השדה שאכלו או השחיתו את פירותיו נגרמת עוגמת נפש גדולה, במיוחד אם טרח ועמל לגדלם ('כי יבער איש שדה או כרם...'), וכן גדול צערם והפסדו של בעל שדה שנשרפה שדהו ('כי תצא אש ומצאה קצים ונאכל גדיש...').

אחריות בעל הממון

נאמר בפסוק כט ובפסוק לג: "...והועד בבעליו ולא ישמרנו... וכי יפתח איש בור... ולא יכסנו..."

בפסוקים אלו ישנה תביעה של התורה מהאדם, שממונו לא יזיק. בעל השור או הצאן צריך לדאוג שהרפת או הדיר שבבעלותו יהיו שמורים היטב - גדרותיהם יהיו חזקות ושעריהם יהיו נעולים היטב. וכך כתב הרמב"ם בהלכות נזקי ממון וד, א:

"הכונם צאן לדיר ונעל בפניהם בדלת שיכולה לעמוד ברוח מצויה ויצאה והזיקה פטור, ואם אינה יכולה [הדלת] לעמוד ברוח מצויה, או שהיו כותלי הדיר רעועין [חלשים] הרי לא נעל בפניהם כראוי ואם יצאת והזיקה חייב, ואפילו חתרה [מתחת לגדר] ויצאת ואפילו נפרצה מחיצה בלילה או פרצה ליסמים - בעל הצאן חייב [כשלא נעל כראוי]..."

כך גם בבור - בעל הבור חייב לכסותו היטב כדי שלא יפלו בו, וכן במדליק אש - המדליק צריך לשמור על האש היטב שלא תתפשט ותעבור לשדה חברו.

במהלך לימוד הפסוקים נתאר יחד עם הילדים כיצד צריך אדם אחראי לשמור על ממונו בצורה הטובה ביותר, כך שלא יגרם לאחרים שום נזק.

עניין זה הוא מעשי בחיי הילדים, שכן הם נפגשים עם רכוש חבריהם, וישנה חשיבות רבה לפתח את מידת האחריות והזהירות שלהם בממון חבריהם, וכבר אמרו חכמינו ז"ל בפרקי אבות (פ"ב, מ"ז): "יהי ממון חברך תביב עליך כשלך".

התשלום על הנזק

נאמר בפסוק לד ובפסוק לו: "בַּעַל הַבּוֹר יִשְׁלַם... שְׁלֵם יִשְׁלַם שׁוֹר תַּחַת הַשּׁוֹר..."

נאמר בפרק כב פסוקים ד-ה: "...מִיֵּטֵב שְׂדֵהוּ וּמִיֵּטֵב כְּרָמוֹ יִשְׁלַם... שְׁלֵם יִשְׁלַם הַמִּבְעֵר אֶת הַבְּעֵרָה"

הזכרנו בפתיחת הפרשה בשם הרב קוק, שהתורה מחייבת תשלומי ממון על נזק, לא רק כדי להשלים את הנזק אלא גם כדי לחזק את ההכרה של המזיק והחברה כולה שאסור לעשות עוולה. לאור דברים אלו, נתאר את העובר על האדם שממונו הזיק, כאשר הוא בא לשלם את הנזק. ראשית הוא לומד שפשע בכך שלא שמר כראוי על ממונו. מתוך כך הוא בא - יחד עם תשלום הנזק - לבקש סליחה מהניזק.

שור שהרג אדם - בעליו יומת בידי שמים

נאמר בפסוק כט, לגבי שור מועד שהרג אדם: "...הַשּׁוֹר יִשְׁקַל וְגַם בְּעֵלָיו יוּמָת"

כתב רש"י (על פי סנהדרין לג ע"א) לגבי אדם: "...בידי שמים. יכול בידי אדם? תלמוד לומר: 'מות יומת המכה רוצח הוא', על רציחתו אתה הורגו, ואי [אין] אתה הורגו על רציחת שורו".

כלומר לפי דרשת חכמינו ז"ל, שור מועד שהרג אדם - בעליו לא מתחייב מיתה בידי אדם, אלא רק בידי שמים, שכן למדנו מפסוק אחר שאדם מתחייב מיתה רק על הריגה שהוא עשה בעצמו, ואין הורגים את האדם על מעשה שעשה שורו. ומה שנאמר בפסוק "וְגַם בְּעֵלָיו יוּמָת" - אין הכוונה שיומת כפשוטו, אלא הכוונה למיתה בידי שמים.

על אף שאנו מקפידים לפרש פסוק כפשוטו, ובמבט ראשון נראה שפשט הכתוב מורה שהבעלים יומת בגלל מעשה השור, נפרש כאן

כמדרשו שהבעלים יומת - בידי שמים; שכן דרשת חכמינו ז"ל מלמדת אותנו מפסוק אחר, שלא יעלה על הדעת שיומת הבעלים על מעשה השור, ואם כן ודאי שגם התורה לא התכוונה במילה "יומת" להסבר הפשוט - בידי אדם, ואיננו רוצים להשריש בקרב הילדים הלכה מוטעית.

בתורה חבויים רמזים דקים, שדרך דרישתם ניתנה במסורת רק לחכמים גדולי הדורות.

המסרים העולים מפרק כא

פתיחה

כל משפטי הפרשה ומצוותיה ניתנו בסיני מפי ה' - נאמרו לאחר עשרת הדיברות, באותו יום.

עבד עברי

1. האדון צריך להתייחס בכבוד לעבדו ולדאוג לכל צרכיו.
2. האדון צריך לרחם על אשת עבדו ולפרנסה.
3. אדם מישראל ראוי שיהיה בן חורין ולא עבד - בשביעית יצא לחופשי.

אמה עבריה

1. דאגת התורה לבת הנמכרת לשפחה - האדון מצווה לדאוג לכל צרכיה.
2. היחס הראוי לבת ומחויבות האב להתאמץ שלא למוכרה.

הכאת איש למוות

חומרת מעשה רצח וזעזוע ממנו.

הכאת וקללת הורים

1. חומרת ביזיון ההורים והפגיעה בהם.
2. גודל המורא מן ההורים.

ענייני אדם החובל בחברו

1. סכנת המריבה ותוצאותיה הקשות.
2. העונש כמטרה חינוכית - לחזק את ההכרה בכבוד הזולת.
3. בקשת הסליחה מהנחבל והניזק - החרטה כתנאי לסליחה.
4. חיזוק האמונה בדרשות חכמים - 'עין תחת עין' - ממון.

מכה עבד כנעני

1. יחס של כבוד, חמלה ורחמים גם כלפי עבד שאיננו בן ישראל.
2. חומרת החבלה בעבד כנעני וקל וחומר בהריגתו - הפוצעו באופן שגרם לפטירתו באותו יום חייב מיתה. המוציא עינו או שינו - מוציאו לחופשי.
3. עקירת מידת האכזריות מעם ישראל - הפוצע עבדו באופן שגרם לפטירתו באותו יום חייב מיתה.

נזקי ממונו של אדם

1. חינוך לרגישות כלפי עוגמת הנפש שנגרמת לזולת.
2. זהירות בממון החבר - "יהי ממון חברך חביב עליך כשלך".
3. האחריות המלאה של האדם על ממונו שלא יזיק.
4. תשלום הנזק כאמצעי לחנך את האדם להכרת אחריותו.
5. בקשת הסליחה הנלווית לתשלום הנזק.
6. חיזוק האמונה בדרשות חכמים.

פרק כב

בפרקנו ששה נושאים עיקריים:

1. דיני גניבה
2. פרשת השומרים
3. דין המפתה ושלושה חייבי מיתה
4. אזהרות על הגר, היתום והאלמנה
5. מצוות הלוואה ודיניה
6. דינים שונים

דיני גניבה (פרק כא, פסוק לז - פרק כב, פסוק ג)

עיקרי הדינים

אדם שגנב ונמצאה הגניבה בידו - משלם תשלומי כפל (כפול משווי הגניבה).

אם גנב שור או שה וטבח (שחט) או מכר אותו - על שור משלם פי חמישה, ועל שה פי ארבעה.
גנב שבא במחותרת - מותר להורגו.

נאמר בפרק כא, פסוק לז ובפרק כב, פסוק א ופסוק ג: "כִּי יִגְנֹב אִישׁ שׁוֹר אוֹ שֶׁה... אִם בְּמַחְתֶּרֶת יִמָּצֵא... אִם הִמָּצֵא תִּמָּצֵא בְיָדוֹ הַגֵּנֵבָה..."

בלמדנו פסוקים אלו, נביע בפני הילדים מחאה וזעזוע על מעשה הגניבה, ונאמר שבני ישראל ישרים הם ולרוב אינם עושים מעשים כאלה.

טביחת שור או שה ומכירתם

בגניבת שור או שה וטביחתם או מכירתם נאמר (שמות כא, לז):
 "...חֲמִשָּׁה בָּקָר יִשְׁלַם תַּחַת הַשּׁוֹר וְאַרְבַּע צֶאֱן תַּחַת הַשָּׂה."

הטעם שתשלומי ארבעה וחמישה נוהגים רק בשור ושה בלבד הוא מגזרת הכתוב, כפי שנאמר **במשנה** (בבא קמא פ"ז, מ"א): "...ומידת תשלומי ארבעה וחמשה אינה נוהגת אלא בשור ושה בלבד...".

להבדל בין שור ושה הביא רש"י שני טעמים:

"אמר רבן יוחנן בן זכאי: חס המקום על כבודן של בריות. שור שהולך ברגליו ולא נתבזה בו הנגב לנושאו על כתפו משלם ה', שה שנושאו על כתפו משלם ד', הואיל ונתבזה בו. אמר רבי מאיר: בא וראה כמה גדולה כחה של מלאכה: שור שבמלו ממלאכתו - משלם ה', שה שלא במלו ממלאכתו - ד'".

נביא לילדים את טעמו של רבי מאיר, אך לא את דברי רבן יוחנן בן זכאי שהתורה מרחמת על הגנבים, כי טעם זה עלול לבלבל את הילד ביחסו לגנב.

ככלל, ברוב הפסוקים אנו משתדלים לתת טעם והסבר לילדים, ובמיעוטם אנו מעמידים את הדברים על חוק וגזרה (בפסוקים בהם הטעם קרוב לפשט הפסוק ולעניינו - נביא את הטעם, ואילו במקומות שאין הטעם קרוב לפשט הפסוק ולעניינו - נאמר שהמצוה היא גזרת מלך).

גנב הבא במחתרת

נאמר בפסוק א': "אִם בַּמְּחֹתֶרֶת יִמְצָא הַגֵּנֵב וְהִקְּהָה וּמָת אִין לוֹ דָּמִים"
 כתב רש"י:

"אין לו דמים - אין זו רציחה, הרי הוא כמת מעיקרו. כאן למדתך תורה - אם בא להורגך השכם להרגו, וזה [הגנב הבא במחתרת]

- להרגך בא, שהרי יודע הוא שאין אדם מעמיד עצמו [אין אדם עוצר את עצמו ונמנע מלהיאבק] ורואה שנוטלין ממונו בפניו ושותק, לפיכך על מנת כן בא [הגנב], שאם יעמוד בעל הממון כנגדו - יהרגנו".

לימוד זה, שהבא להורגך השכם להורגו, הוא לימוד חשוב לילדים, על אף שכעת אינם נתקלים במצבים כאלה. אנו רוצים לבנות אצל הילד הסתכלות בריאה, על פי הדרכתה של תורה, בדבר היחס שלנו למצבי סכנה.

נאמר בפסוק ב: "אם זרחה השמש עליו דמים לו שלם ישלם..."

הפסוק מדבר על גנב שנכנס לבית ביום, כפי שכתבו האבן עזרא והרשב"ם: "שהיה גונב ביום". גנב כזה - אסור להורגו. נשאל: מדוע הבדילה התורה בין לילה ליום? נענה על פי דברי הרמב"ן, שכתב:

"...שדבר בהווה, שדרך באי מחתרת לבוא כלילה, שאין אדם מכיר בהם וההורגן שם פטור ומותר, אבל המתעכב שם עד זרחה השמש עליו, הוא מיטמר [מתחבא] ויוצא ובורח לנפשו [שאין אדם נלחם ביום, מפחד האנשים]..."

כלומר גנב הבא במחתרת בלילה מתכוון שאם יתפס יהרוג את בעל הבית, ואינו פוחד מאנשים כיוון שמדובר בשעת לילה בה אין אנשים מצויים, ובחסות החושך גם אם במקרה יש אנשים מצויים - אינם רואים ומכירים אותו ("שאין אדם מכיר בהם"); ואילו ביום - הגנב מפחד לפגוע בבעל הבית, שמא יכירו אותו או שמא ישמעו האנשים הנמצאים ברחוב ויבואו לעזרת בעל הבית. לעומתם, כתב רש"י:

"אין זה אלא כמין משל: אם ברור לך הדבר שיש לו שלום עמך [שלגנב יש שלום אתך, ואין כוונתו כלל להרגך], כשמש הזה שהוא שלום בעולם, כך פשוט לך שאינו בא להרוג, אפילו יעמוד

בעל הממון כנגדו, כגון אב החותר לגנוב ממון הבן ואינו בא על עסקי נפשות".

כלומר, זריחת השמש היא משל לדבר ברור, כגון אבא החותר בבית בנו, שברור כשמש שלא יהרוג את בנו, ולכן אין כאן דין של "הבא להורגך השכם להורגו" ואסור להורגו.
לילדים לא נסביר כפי שפירש רש"י כאן, וזאת משום שפשוטו של מקרא הוא כפירוש הראשון, כפי שציין הרמב"ן.

פרשת השומרים (פסוקים ו-יד)

חכמינו אמרו במשנה **במסכת שבועות** (פ"ח, מ"א): "ארבעה שומרין הן: שומר חינם, והשואל, נושא שכר [שומר שכר] והשוכר..."

ארבעה שומרים אלו מוזכרים בפרשתנו, אך בסדר שונה:

שומר חינם - פסוקים ו'-ח'

שומר שכר - פסוקים ט'-י"ב

שואל - פסוק י"ג ותחילת פסוק י"ד

שוכר - סוף פסוק י"ד

המשנה שם ממשיכה ומלמדת את עיקרי הדינים: "שומר חינם נשבע על הכל [ולא משלם על גניבה, כמו שרואים בפסוק ז], והשואל משלם את הכל [גם במקרי אונס], נושא שכר והשוכר נשבעין על השבורה ועל השבויה ועל המתה [מקרי אונס] ומשלמין את האבירה ואת הנניבה...". דינים אלה שכתבה המשנה, עולים מתוך הפסוקים שבפרשתנו. במהלך לימוד הפסוקים נביא את הילדים למצוא את עיקרי הדינים שמנתה המשנה בתוך הפסוקים.

אחריות השומר על ממון חברו

נאמר בפסוק ו: "כִּי יִתֵּן אִישׁ אֶל רֵעֵהוּ כֶּסֶף אוֹ כְּלִים לְשֹׁמֵר..."

נשבח את השומר הנזכר בפסוק זה - שומר חינם - שמוכן לעשות

טובה לחברו ולשמור לו על חפצו בלי תשלום (ואם מדובר בבעל חיים, כמובן גם דואג לכל מחסורו: מאכילו, משקהו וכדו'). עם זאת נדגיש את האחריות המוטלת על האדם לשמור על ממון חברו בצורה הטובה ביותר, כמו לשים אותו במקום נעול, לפקוח את עינו עליו ולא לעזוב אותו לבד. נוכל אף להביא את דברי המשנה באבות (פ"ב, מ"ז): "יהי ממון חברך חביב עליך כשלך", המוסיפה על חובת האחריות גם את יחס האחוה והחיבה כלפי ממון חברו.

לימוד זה יפתח אצל הילדים את הרגישות, האכפתיות והאחריות כלפי ממון האחר.

הבירור בבית הדין

נאמר בפסוק ז: "אם לא ימצא הגנב ונקרב בעל הבית אל האלהים אם לא שלח ידו במלאכת רעהו"

המפקיד יקח את בעל הבית - השומר, אל האלהים (הדיינים), והשומר ישבע שלא שלח ידו לקחת לעצמו את הפיקדון. אמנם אסור לחשוד בכשרים, אך במקרה זה הדבר שונה, שהרי קיבל השומר את החפץ, ועליו להביא ראיה שכעת החפץ לא אצלו. נסב את תשומת ליבם של הילדים לכך שהדיינים נקראים בפסוק זה: "אלהים", מפני שהם שופטים על פי משפטי ה'. בדרך כלל משתמשת התורה במילה "אלהים" כאחד משמותיו של ה', אולם במספר מועט של מקומות (כמו שמות ד, טז ועוד) כוונת המילה "אלהים" שונה ואינה במשמעות שם קודש, אלא שם המיוחס לבני אדם חשובים כמו הדיינים.

נאמר בהמשך הפסוק: "...אשר ירשיעו אלהים ישלם שנים לרעהו" כאן ישנה הזדמנות לדבר על הכבוד שראוי לנהוג בו כלפי תלמידי

החכמים המכריעים כיצד יש לנהוג על פי דיני התורה - אם ידונו הדיינים ויחליטו לחייב את השומר בתשלומין, עליו לשלם אותם ברצון, מתוך כבוד והערכה לחכמים ולתורה על פיה הם דנים. וכך כתב הרמב"ם (הלכות סנהדרין פרק כה, הלכה ג): "בדרך שנצטווה הדיין לנהוג במידה זו [לכבד את הציבור], כך נצטוו הציבור לנהוג כבוד בדיין...".

שומר שכר

נאמר בפסוקים ט-י: "כִּי יִתֵּן אִישׁ אֶל רֵעֵהוּ חֲמוֹד או שׂוֹר או שֶׁה וְכֹל בְּהֵמָה לְשׂוֹמֵר וּמֵת... שִׁבְעַת ה' תְּהִיָּה בֵּין שְׁנֵיהֶם..."

פסוקים אלו מדברים על שומר שכר. שומר זה מקבל מחברו פיקדון לשמור עליו, כאשר בתמורה לכך הוא מקבל שכר.

בשונה משומר חינוס, מחויב שומר שכר לשלם גם במקרים בהם נגנב או אבד הפיקדון, והוא פטור רק במקרים שהפיקדון נפגע שלא באשמתו כלל, למשל כשאדם הפקיד אצל חברו חמור והחמור מת. מקרים מעין אלו נקראים אונס והשומר פטור בהם, מפני ש"אונס רחמנא פטריה" (התורה פטרה את האדם מחובת התשלומים כאשר אירע מקרה של אונס).

שומר שכר מתחייב לשלם גם במקרה של גניבה, כפי שנאמר בפסוק י"א, מפני שקיבל שכר על שמירתו, ולכן הוא מחויב לשמור יותר טוב משומר חינוס.

שואל ושוכר

נאמר בפסוק יג: "וְכִי יִשְׁאַל אִישׁ מֵעַם רֵעֵהוּ וְנִשְׁבַּר או מֵת בְּעֲלֵיו אֵין עִמּוֹ שְׁלָם יִשְׁלָם"

פסוק זה מדבר על שואל, כלומר על אדם שקיבל חפץ מחברו בלא תשלום על מנת שיוכל להשתמש באותו חפץ לצרכיו. לגבי שואל חידשה התורה שהוא מתחייב אף במקרה של אונס, מפני שעם קבלת החפץ

להשתמש בו חינם נעשה החפץ כשלו, והוא הופך להיות אחראי על כל מה שיקרה לחפץ.

נאמר בפסוק יד: "אִם בְּעָלְיוֹ עָמוּ לֹא יִשְׁלַם..."

חכמינו ז"ל למדו במשנה (בבא מציעא פ"ח, מ"א), שאין כוונת פסוק זה שהבעלים רואה את החפץ בשעת העבודה, אלא שהבעלים נמצא עמו בעבודה, כלומר שהשואל סיכם עם המשאיל שיחד עם בעל החיים, גם המשאיל עצמו יצטרף ויסייע בעבודה.

נאמר בהמשך הפסוק: "...אִם שָׁכַר הוּא בָּא בְּשָׂכְרוֹ"

המשך פסוק זה מדבר על שוכר, כלומר על אדם שקיבל חפץ מחברו בתשלום על מנת שיוכל להשתמש באותו חפץ לצרכו (לעומת שואל - המקבל את החפץ לשימוש בלא תשלום).

התורה לא פירשה את דיניו של השוכר. נחלקו רבי מאיר ורבי יהודה (הובא ברש"י כאן) אם דינו כשומר שכר או כשומר חינם. אנו נפרש לילדים כדעת רבי יהודה, שהלכה כמותו, שדינו כשומר שכר, שפטור רק במקרי אונס.

דין המפתה ושלושה חייבי מיתה (פסוקים טו-יט)

המפתה

נאמר בפסוק טו: "וְכִי יִפְתָּה אִישׁ בְּתוּלָה אֲשֶׁר לֹא אִרְשָׁה וְשָׁכַב עִמָּה מְהֵרָה יִמְהַרְנָה לוֹ לְאִשָּׁה"

נגנה את בן ישראל שנהג בבת ישראל מנהג הפקר ושכב עמה ללא חופה וקידושין, וכמו כן נגנה את הבתולה שהסכימה למעשה זה. מצד שני נדבר על דאגת התורה לנערה שלא להשאירה עזובה ומבוישת, שבגללה חייבה את המפתה לשאת אותה לו לאישה (כמובן בתנאי שרצונה בכך).

בלימוד פסוקים י"ז, י"ח ו-י"ט לא נתעכב, אלא נביע זעזוע משלושת המעשים הכתובים בהם: כישוף, שכיבה עם בהמה וזביחה לאלילים.

אזהרות על הגר, היתום והאלמנה (פסוקים כ-כג)

איסורי אונאת גר – בממון ובדברים

נאמר בפסוק כ: "וְגֵר לֹא תוֹנֶה וְלֹא תִלְחָצְנֵנּוּ כִּי גֵרִים הֵייתֶם בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם"

רש"י פירש פסוק זה על שני סוגי אונאה:

- א. "וְגֵר לֹא תוֹנֶה - אונאת דברים". כלומר שלא נצער את הגר בדברים, כגון לומר לו: "זכור מעשיך הראשונים!".
- ב. "וְלֹא תִלְחָצְנֵנּוּ - בגזילת ממון". כלומר ישנו איסור מיוחד שלא להונות את הגר בממונו.

ספר החינוך הביא את שני סוגי האונאה כשני איסורי לא תעשה שונים: איסור שלא להונות את הגר בדברים ואיסור שלא להונות את הגר בממון.

נלמד עם הילדים את שני האיסורים, ונביא את הטעם המופיע בפרק הבא (שמות כג, ט): "וְגֵר לֹא תִלְחָצְנֵנּוּ וְאֵתֶם יִדְעֶתֶם אֵת נַפְשׁ הַגֵּר כִּי גֵרִים הֵייתֶם בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם".

הגר הוא בדרך כלל בודד בלא משפחה, והוא נתון בצער גדול ובהרגשת בדידות, שכן מקומו בארץ זרה עם אנשים זרים. הוא גם זקוק להגנה כיוון שאינו מכיר את מנהגי המקום וכדו', ואפשר לרמותו בקלות. על כן הזהירה התורה לרחם עליו, ולא לצערו לא בדיבור ולא במעשה. וכך נאמר בספר החינוך (מצוה תלא):

"הזכיר לנו [כי גרים הייתם] שכבר נכוינו בצער הגדול ההוא שיש לכל איש הרואה את עצמו בתוך אנשים זרים ובארץ נוכריה, וזכרנו גודל דאגת הלב שיש בדבר... יכמרו רחמנו על כל אדם שהוא בן".

והרמב"ן כאן כתב: "נפשו שפלה עליו", כלומר הגר מרגיש שפל כי עזב את כל אשר לו ובא למקום שאיננו מכיר. התורה גם רוצה שנעריך את מסירות נפשו של הגר שעזב את ארצו, מולדתו ומשפחתו, ובעיקר את דתו, ובא להצטרף לעם ישראל ולחסות תחת כנפי השכינה, כפי שכתב **ספורנו** בחומש במדבר (ה, ו) לגבי גזל הגר: "...הגזול אותו מחלל שם אלהיו בעיני הגר אשר בא לחסות תחת כנפיו. ולכן יקרא מועל בקודש...".

בלימוד מצוה זו וטעמה נפתח אצל הילדים את הרגישות לגרים, לצערו של הזולת בכלל, ושל אדם בודד שעזב את מקומו, בפרט.

איסור עינוי אלמנה ויתום

נאמר **בפסוק כא:** "כָּל אֱלֵמָנָה וְיָתוּם לֹא תַעֲנוּן"

נאמר לילדים באופן פשוט, שהתורה הדגישה שלא לענות יתום ואלמנה משום שהם שרויים בצער, וכדברי **הרמב"ן** ביחס לאלמנה: "דמעתי מצויה ונפשה שפלה". בגלל צערם, עינוים חמור יותר מעינוי שאר בני אדם וכן עונש המענים גדול יותר, כפי שכתב **אור החיים**. דין נוסף למד **הרמב"ן** מהמילה "כָּל" - שאין לענות אפילו עשירה בעלת נכסים, משום שלמרות עושרה, גם אצלה "דמעתי מצויה ונפשה שפלה".

לימוד נוסף יש בדברי **האבן עזרא**, שמדבריו עולה שמי שרואה אדם המענה יתום ואלמנה מחויב להצילם: "...כי כל רואה אדם שהוא מענה יתום ואלמנה ולא יעזרם גם הוא יחשב מענה".

משום צערם הגדול של היתום והאלמנה אנו מצווים לחמול ולרחם עליהם, להיטיב עמם בכל כוחנו ולהתנהג כלפיהם בחסד וברחמים, וכמו שכתב הרמב"ם בספר המצוות (לא תעשה רנו): "האזהרה הזאת [לא לענות יתום ואלמנה] כוללת, שלא יענה אותם לא במאמר [בדיבור] ולא במעשה, אבל ידבר עמם דברים טובים ורכים, ויתעסק עמם [יתנהג איתם] בעסק טוב מאד [בחמלה וברחמים] ויתנו להם לחיות בטוב, שמחים".

על הדגשת יתום ואלמנה בפסוקנו כתב רש"י: "הוא הדין לכל אדם, אלא שדיבר הכתוב בהווה [בדבר הרגיל להיות], לפי שהם תשושי כח ודבר מצוי לענותם".

כלומר אסור לענות שום אדם, אלא שהתורה הזהירה דווקא לא לענות אלמנה ויתום, מפני שמציאות זאת נפוצה יותר. לצערנו ישנם אנשים רשעים המפחדים לענות אנשים חזקים אך אינם מפחדים לענות אנשים חלשים.

נאמר בפסוק כב: "אם ענה תענה אתו כי אם צעק יצעק אלי שמע אשמע צעקתו"

נביא את הסבר הרמב"ן, שהיתום הצועק אל ה' מיד נענה, מבלי שיבקש מהקב"ה שיעזרהו, משום שאין מי שיעזרהו מלבד ה', וכך כתב:

"...כי יאמר אם ענה תענה אותו, רק אם צעק יצעק אלי בלבד מיד אשמע צעקתו - איננו צריך לדבר אחר כלל, כי אני אושיענו ואנקום אותו ממך. והמעם, כי אתה לוחץ אותו מפני שאין לו מושיע מידך... כי שאר האנשים ימרחו אחרי מושיעים שיושיעום... וזה בצעקתו בלבד נושע בה'... וכך אמר: 'וכשדה יתומים אל תבוא כי גואלם חזק ה' צבאות שמו', שיש להם גואל חזק וקרוב יותר מכל אדם...".

מצוות הלוואה ודיניה (פסוקים כד-כו)

נאמר בפסוק כד: "אם כסף תלוה את עמי את העני עמך..."

כתב רש"י: "רבי ישמעאל אומר: כל אם ואם שבתורה - רשות, חוץ משלוש, וזה אחד מהן".

כלומר אין כוונת המילה "אם" בפסוק זה כמו כל 'אם' שבתורה - שהדבר תלוי ברצון האדם, אלא כאן המילה 'אם' משמעותה חיוב, שמצוה על האדם לתת הלוואה לעני.

נלמד את הילדים שנתינת הלוואה היא אחת ממצוות עשה שבתורה, וכמו שכתב בספר החינוך (מצוה סו):

"[מצוה] להלוות לעני כהשגת היר, כפי מה שצריך לו למען הרחיב לו ולהקל מעליו אנחתו, וזאת המצוה של הלוואה היא יותר חזקה ומחוייבת ממצוות נתינת הצדקה... ועל כן הוזהירנו תורתנו השלימה על זה, לסעוד המך [העני] בהלוואה מרם יצטרך לבוא אל השאלה [הצדקה]... שורש המצוה שרצה הא-ל להיות [שיהיו] ברואיו מלומדים ומורגלים במידת החסד והרחמים כי היא מידה משובחת..."

כהמשך לדברי ספר החינוך, נסביר לילדים את ההבדל בין נתינת הלוואה לנתינת צדקה, ואת המעלה המיוחדת שישנה בהלוואה, שבה המלווה מסייע לחברו והחבר אינו מתבייש במתן זה, שכן הוא עתיד להשיב את הסכום שלו.

נאמר לילדים שבמצוות הלוואה קיימים סדרי עדיפויות - למי לתת ראשון ולמי לתת שני. סדר זה נלמד מפסוקנו, כפי שכתב רש"י:

"את עמי - עמי ונכרי [גוי] - עמי קודם, עני ועשיר - עני קודם, עני עירך ועני עיר אחרת - עני עירך קודמין. וזה משמעו [של הפסוק]: 'אם כסף תלוה' - את עמי תלווהו קודם לעכו"ם [לגוי], ולאיוה מעמי? את העני, ולאיוה עני? לאותו שעמך".

וכיצד צריך אדם לתת את ההלוואה?

כתב רש"י: "...את העני - שלא תנהג בו מנהג בויון בהלוואה שהוא עמי". כלומר, אל תזלזל בעני שזקוק להלוואה, אלא תכבד אותו. לכן כתבה התורה "את עמי" - ללמדך שכל בן ישראל הוא בן עמו של ה'. ולא רק שאסור לבזותו, אלא הזהירה התורה שלא יתנשא המלווה על העני, וכדברי אור החיים: "...ואולי כי רמז לו גם בן שלא יתנשא ויתגדל על העני בראותו כי הוא הנותן לו..."

נאמר בהמשך הפסוק: "...לא תהיה לו כְּנֶשֶׁה..."

כתב רש"י: "לא תתבענו בחזקה אם אתה יודע שאין לו [להחזיר]. אל תהי דומה עליו כאילו הלויתו [הלוואת לו], אלא כאילו לא הלויתו, כלומר אל תבלימהו [תביישוהו]"

לפי רש"י איסור זה מדבר על הזמן: יש איסור לדרוש מהלווה את ההלוואה בזמן שאין לו ממה לשלם, משום שאז הוא עלול להתבייש. והרמב"ן כתב: "...יאמר שלא תהיה לו כמלוה שהוא כמושל ללוה... אבל תהיה בהלוואה אליו חסד, לא תמול ממנו תועלת כבוד ולא תועלת ממון". לפי הרמב"ן איסור זה מדבר על ההתנהגות ועל היחס הראויים מצד המלווה: אסור למלווה להתנהג כלפי הלווה כאילו הוא אדון המצפה לקבל טובה, אלא עליו לראות במעשה ההלוואה מעשה חסד, שאין בו מטרות רווח כלל - לא ממון ולא כבוד.

נאמר בהמשך הפסוק: "...לא תשימון עליו נֶשֶׁךְ"

כתב רש"י: "ריבית, שהיא כנשיכת נחש..."

נסביר לילדים את המושג 'ריבית', ונמשיל זאת לארס הנכנס לגוף האדם - בהתחלה האדם אינו שם לב, אך אט אט הארס מתפשט בכל גופו. נוסף שהמילה 'נשך' מדברת על סוג ריבית שהולכת וגדלה ככל שתקופת ההלוואה מתמשכת - הלווה צריך להוסיף כסף לפי אורך הזמן שלוקח לו להשיב את חובו. במקרה זה הריבית גדלה בלי שהלווה שם לב לכך מראש.

נביא את דברי הרמב"ן (שהבאנו לעיל), שאדם הנותן הלוואה צריך

לעשות זאת רק לטובת חברו, מתוך רצון לעשות אתו חסד, ולא כדי להרוויח כסף.

נלמד את הילדים שאיסור ריבית חל גם על הלווה, כלומר אפילו אם הלווה מסכים, ואף אם יוזם הלווה את הריבית הדבר אסור.

נאמר **בפסוק כה: "אם חבל תחבל שלמת רעך..."**

נסביר לילדים את המושג 'משכון', הניתן ללווה בשעת ההלוואה, המכונה בפסוק "חבל תחבל".

נאמר **בהמשך הפסוק: "...עד בא השמש תשיבנו לו"**

כאשר המשכון הוא בגד, המלווה מחויב להשיב ללווה את בגדו מהבוקר ועד שקיעת השמש, שכן הפסוק מדבר על 'כסות יום', כפי שכתב רש"י, שהלווה צריך אותה בשביל להשתמש בה במשך היום. בשקיעה שב המלווה ונוטל מהלווה את הבגד עד הבוקר.

נאמר **בהמשך הפסוק: "כי הוא כסותו לבדה הוא שמלתו לערו במה ישכב..."**

על פסוק זה נשאל שאלה מהפסוק שלפניו: הרי הפסוק הקודם מדבר על "כסות יום", ואם כן מה כוונת הפסוק "במה ישכב", הרי בבגד היום לא משתמשים לשכב?

נפרש **כרבנו סעדיה גאון** (רס"ג), שהפסוק מדבר על כסות לילה, כפשוט המילים "במה ישכב". ופירוש המילים "עד בא השמש", עם בא השמש, כלומר בשקיעה תשיב לו כדי שישכב לישון עמה.

נאמר **בהמשך הפסוק: "...והיה כי יצעק אלי ושמעתי כי חנון אני"**

במילים "כי חנון אני" אנו נפגשים עם טובו ורחמנותו של הקדוש ברוך הוא, שהן מהמידות החשובות והראשונות מבין י"ג מידותיו, כפי שנאמר בפרשת כי תשא (שמות לד, ו): "...ה' א-ל רחום וחנון..."

נדבר על משמעות המילה 'חנון', מלשון חנינה ונתינת מתנת חינם, וכך כתב הרמב"ן: "חנון - חונן ומקבל תחינת כל אדם אף על פי שאינו חנון, מגורת חינם..."

דינים שונים (פסוקים כז-לא)

איסור קללת דיין ונשיא

נאמר בפסוק כז: "אלהים לא תקלל..."

למילה 'אלהים' שבפסוק זה שני פירושים: האחד - ה', והשני - דיין. אנו נפרש לילדים כפירוש השני משום שבשונה מרש"י ומספר החינוך המסבירים את הפסוק גם על ברכת ה' וגם על ברכת הדיין, רוב מפרשי התורה, ראשונים ואחרונים, מפרשים פסוק זה על איסור קללת דיין וכך בתרגום יונתן בן עוזיאל, אונקלוס, אבן עזרא, רשב"ם, רמב"ן ועוד).

הילדים לא יופתעו מהכינוי 'אלהים' המתייחס אל דיין, שכן כבר נפגשנו עם המילה 'אלהים' במובן של דיינים מספר פעמים בפרשה, כמו "עַד הָאֱלֹהִים יָבֹא דְבַר שְׁנֵיהֶם" (שמות כב, ח).

במהלך לימוד הפסוק נביע זעזוע מההתנהגות השפלה של בן ישראל המקלל דיין, תלמיד חכם וירא אלקים. נוסף, שגם אם בעל הדין הפסיד ממון רב והוא מרוגז מאד על פסק הדין, אין שום היתר לקלל את הדיין, והוא נדרש להתגבר על כעסו ולקבל באהבה את דברי החכמים.

נאמר בהמשך הפסוק: "...וְנָשִׂיא בְעַמֶּךָ לֹא תֹאֵר"

הנשיא הוא מלך ישראל. מעבר לאיסור קללת מלך, נדגיש כאן גם את הזהירות בכבודו של המלך, שהוא הדואג להגנת העם מאויביו ולכל צרכי האומה בארצה.

איסור אכילת טרפה

נאמר בפסוק ל: "וְאִנְשֵׁי קִדְשׁ תִּהְיוּ לִי וּבִשָּׂר בְּשָׂדֵה טְרֵפָה לֹא תֹאכְלוּ..."
טרפה היא בהמה שנטרפה על ידי חיית טרף.

רבותינו למדו שטרפה איננה רק בהמה שנטרפה ומתה, אלא גם בהמה שנפגעה בגופה והמום שבה מעמיד אותה בסכנת חיים, כפי שמובא במסכת חולין (פ"ג, מ"א):

"אלו טרפות בבהמה: נקובת חושטת ופסוקת הגרגרת... נפלה מן הגג נשתברו רוב צלעותיה... זה הכלל כל שאין כמות חיה [בהמה עם מום זה לא מסוגלת בדרך כלל לחיות] - טרפה".

עם הבאת משנה זו, כדאי לנצל את ההזדמנות לדבר על מסורת חכמינו ז"ל שעברה מדור לדור, ובכך לחזק אצל הילדים את ההבנה כי לולי דברי חכמינו ז"ל, אשר בכוח דרשותיהם וסברותיהם יורדים לעומקם של הכתובים, לא היה בידינו לקיים את ההלכות שאינן עולות באופן ישיר מפשוטו של מקרא.

לא ניכנס עם הילדים לטעם של איסור טרפה, אלא רק נאמר שאכילת הטרפה מטמאת את נפש האדם, ולנו - אנשי הקודש, עמו של ה' - לא ראוי להטמא, כמבואר ברמב"ן:

"...אני חפץ שתהיו אנשי קדש בעבור שתהיו ראויים לי לדבקה כי שאני קדוש, לפיכך לא תגעלו נפשותיכם באכילת הדברים המתועבים, וכך אמר: 'אל תשקצו את נפשותיכם בכל השרץ השורץ ולא תטמאו בהם ונטמתם בהם, כי אני ה' אלקיכם והתקדשתם והייתם קדושים כי קדוש אני'".

נתינת הטרפה לכלב

נאמר בהמשך הפסוק: "...לכלב תשליכו אתו" נעלה את השאלה: מדוע אמרה התורה לתת את הטרפה לכלב, הרי אפשר גם ליהנות ממנה בדרכים אחרות כמו למוכרה לגוי?

רש"י כתב בשם המכילתא:

"...למדה הכתוב שאין הקדוש ברוך הוא מקפח [מפסיד ומונע]
שבר כל בריה, שנאמר: 'זלבל בני ישראל לא יחרץ כלב לשוננו',
אמר הקדוש ברוך הוא: תנו לו שכרו [לכלב], על כך שלא נבח
על בני ישראל כשיצאו ממצרים]".

נביא גם את דברי אבן עזרא שכתב: "...שהוא שומר שורך וצאנך, ואין
ראוי לאכל כי אם הכלב..." , וכן את דברי דעת זקנים מבעלי התוספות:

"מאחר שהכלב מסר נפשו על המרפה כשכא הזאב למרפה, לא
תהיה כפוי טובה כנגדו שכשיהיה לך מרפה שתשליכהו אליו
בשכר ששמרה עד עתה שלא נמרפה, וגם שומר עוד האחרות, כי
כן דרך העולם להעמיד כלבים לשמור הצאן מן הזאבים".

בדברי "דעת זקנים" ישנה תוספת על דבריו של ה"אבן עזרא",
שבנוסף לטובה שעושה הכלב עם בעליו ששומר על צאנו, הוא גם מוסר
חיוו כדי להציל את הצאן מחיות הטרף.
מדבריהם אנו לומדים על חובת הכרת הטוב, אפילו כלפי בעלי חיים.

ננצל הזדמנות זו לדבר על הכרת הטוב שהיא מידה חשובה,
ובכך נשריש בלב הילדים מידה זו.

המסרים העולים מפרק כב

דיני גניבה

1. זכותם של ישראל שלא עושים עוולה ורובם לא גונבים.
2. ענוה - קבלת גזרות התורה גם אם איננו מבינים את טעמיהן - תשלומי ארבעה וחמישה לטובח ומוכר.
3. חשיבותה של המלאכה ופרנסת בעליה - הגונב שור ושחטו או מכרו, משלם חמישה, מפני שביטלו ממלאכתו, ואילו בשה משלם ארבעה.
4. הבא להורגך השכם להורגו.

פרשת השומרים

1. אחריות האדם לעשות את תפקידו כראוי - לשמור על האמון שנתנו בו.
2. חסד לחבר - לשמור בחינם ולהשאיל בחינם.
3. נתינת תשלום מחייבת מאמץ גדול יותר בשמירה - שומר שכר חייב במקרים של גניבה ואבדה.
4. אין לחשוד בזולת אם לא עשה תפקידו כראוי - משביעים שומר חינם על גניבה.
5. הכבוד לדיינים - הדיינים נקראים 'אלהים'.
6. קבלת פסק הדיינים ברצון.
7. אונס רחמנא פטריה - במצבי אונס התורה פוטרת את האדם. כלל זה נלמד משומר שכר שפטור מאונס (נשבר ונשבה).

דין המפתה ושלושה חייבי מיתה

דאגת התורה לנערה ולכבודה של בת ישראל - המפתה מחויב לשאת אותה לאישה.

אזהרות על הגר, היתום והאלמנה

1. רגישות, זהירות וחמלה כלפי הגר, היתום והאלמנה.
2. זהירות בכבודו של הגר שבא לחסות תחת כנפי השכינה.
3. הרצון לחמול ולרחם על היתום והאלמנה להיטיב להם ולהתנהג כלפיהם בחסד.
4. שמיעת ה' את צעקת היתום והאלמנה והושעתם.

מצוות הלוואה ודיניה

1. חסד ורחמים כלפי העני - מצוה להלוותו.
2. זהירות בכבודו של העני - שלא יבזה אותו ולא יתנשא עליו.
3. זהירות שלא לנצל אדם בשעת דוחקו - איסור ריבית.
4. חמלה על לווה עני - להשיב לו בערב את עבוטו.
5. מידתו של ה' שהוא חנון - שומע צעקת העני.

דינים שונים

1. זהירות בכבודו של הדיין והמלך - האיסור לקללם.
2. הדרושה מעם ישראל להיות אנשי קודש - איסור אכילת טרפה.
3. הכרת טובה אף לבעל חיים - השלכת הטרפה לכלב.

פרק כג

בפרקנו ארבעה נושאים עיקריים:

1. משפטי הדיינים, השבת אבידה, מצוות פריקה ואיסור לחיצת גר
2. השביעית, השבת ושלושת הרגלים
3. הבשורה על שליחת המלאך
4. עבודת ה' בארץ ישראל והשכר עליה

משפטי הדיינים, השבת אבידה, מצוות פריקה ואיסור לחיצת גר (פסוקים א-ט)

משפטי הדיינים (פסוקים א-ג, ו-ח)

בפסוקים אלו נעסוק בדיינים ונדגיש כי הדיינים בעם ישראל הם המובחרים שבתלמידי החכמים, יראי אלקים, אנשי אמת ושונאי בצע. בנוסף, ניצור אצל הילדים רושם ביחס למעמד המיוחד של הדיינים בשעת הדין. נביא את דברי הרמב"ם בהלכות סנהדרין (ג, ז):

"כל בית דין של ישראל שהוא הגון שכינה עמהם. לפיכך צריכים הדיינים לישב באימה ויראה ועטיפה וכובד ראש, ואסור להקל ראש או לשחק או לספר בשיחה בטילה בבית דין, אלא בדברי תורה וחכמה".

מדברי הרמב"ם על התנהגותם של הדיינים אנו למדים מחד עד כמה גדולה האחריות והרצינות הנדרשת מהדיינים, ומאידך עד איזו מעלה ביכולתם להגיע - שהשכינה תהיה עמהם. בלימוד פסוקים אלו נחזק אצל הילד את מידת היושר והאמת. נציין מספר נקודות שיש להדגיש בלימוד פסוקים אלו (מומלץ לדלג על

פרק כגמשפטי הדיינים, השבת אבידה, מצוות פריקה ואיסור לחיצת גר

פסוקים ד'-ה' העוסקים בעזרה לחמור השונא, ולחזור אליהם אחרי נושא זה):

נאמר בפסוק א: "לא תשא שמע שוא..."

פסוק זה, לפי פשוטו, מדבר על הדיין, שלא יקבל עדות שקר מן העדים (הרשב"ם); אך נביא לילדים גם את מדרשו, כפי שכתב רש"י: "...אזהרה למקבל לשון הרע", מכיוון שפסוק זה הוא המקור לדין מרכזי זה, של איסור קבלת לשון הרע.

בלימוד פסוק זה נרחיב מעט את הדיבור על הזהירות הנדרשת כדי לא להיכשל בלשון הרע.

נאמר בפסוק ב: "לא תהיה אחרי רבים לרעת... אחרי רבים להטת"

פסוק זה מלמדנו שכשישנה מחלוקת בין הדיינים מכריעים את הדין על פי הרוב, חוץ ממקרים בהם הדיין רואה ששאר הדיינים אינם שופטים כראוי ופוסקים שלא על פי האמת וההלכה. וכך כתב רש"י: "אם ראית רשעים מטיין משפט, לא תאמר הואיל ורבים הם הנני נוטה אחריהם".

מפסוק זה למדו חכמים כלל גדול לעניינים רבים בתלמוד ובהלכה: במקרים של ספק או כשיש דעות לשני הצדדים - הולכים אחרי הרוב (כך למשל בתערובות של איסור והיתר מחד ומאידך במחלוקות חכמים במשנה ובגמרא, ובעוד עניינים רבים).

נאמר בפסוק ז: "מדבר שקר תרחק..."

גם כאן לפי פשוטו של מקרא מדובר על הדיין, וכדברי האבן עזרא: "עם הדיין ידבר, שלא ידין דין שקר", אבל נלמד מפסוק זה גם את הזהירות המוטלת על כל אדם להתרחק מדבר שקר, כפי שלמדו רבותינו, וכך כתב בספר אורחות צדיקים: "זהמדבר אמת אין מעלה כמוה... ונאמר: 'מדבר שקר תרחק'... כי שבר האמת גדול מאד. לכן ירגיל עצמו לילך באמת...".

משפטי הדיינים, השבת אבידה, מצוות פריקה ואיסור לחיצת גר פרק כג

נראה לילדים את הביטוי המיוחד המופיע בפסוק זה, בו לא נאמר 'אל תשקר', אלא "מְדַבֵּר שֶׁקֶר תִּרְחֹק", ומכך למדים כי האדם מצווה להתרחק מהשקר ולדבוק במידת האמת. המילה "תרחק" מלמדתנו שעל האדם להתרחק אפילו מדברים שאינם שקר ממש אלא נשמעים כשקר.

השבת אבידה ומצוות פריקה (פסוקים ד-ה)

נאמר בפסוק ד: "כִּי תִפְגַּע שׁוֹר אֵיבֶךָ אוֹ חֲמֹרוֹ תֵּעָה...".

בפסוק זה אנו נפגשים לראשונה במצוות השבת אבידה, אשר נשנית בחומש דברים בפרשת כי תצא בהרחבה (דברים כב, א-ג). התורה מלמדת שעל האדם לגמול חסד ולהשיב אבידה, אף כאשר בעל האבידה הוא שונא. במילה 'אויבך' כוונת התורה לאדם מישראל שנכשל בשנאת חברו, ולא לאויב מאומות העולם.

נאמר בהמשך הפסוק: "...הָשִׁב תְּשִׁיבֵנוּ לוֹ"

נביא את דברי המשנה במסכת בבא מציעא (פ"ב, מ"ט), ממנה נלמד עד כמה מחוייב אדם להתאמץ ולטרוח במצוה זו: "החזירה וברחה, החזירה וברחה, אפילו ארבעה וחמשה פעמים חייב להחזירה, שנאמר 'השב תשיבם'".

נאמר בפסוק ה: "כִּי תִרְאֶה חֲמֹר שֶׁנֶּאֱדָרְבִּיךָ תַּחַת מְשָׂאוֹ..."

בפסוק זה מלמדתנו התורה את מצוות פריקה: כאשר החמור נפל מרוב המשא שעל גבו, חובה על האדם לסייע לבעל החמור לפרוק את המשא מעל החמור, גם כאשר בעל החמור הוא שונא.

"...וְחִדְלָתָּ מֵעֹז לוֹ עֹז תֵּעֹז עִמּוֹ"

נביא את דברי רש"י על המילים "...וְחִדְלָתָּ מֵעֹז לוֹ" - בתמיהה "...", כלומר: היתכן שתפסיק מלעזור לו ותלך לדרכך?!

פרק כגמשפטי הדיינים, השבת אבידה, מצוות פריקה ואיסור לחיצת גר

בטעם מצוה זו כתב **ספר החינוך** (מצוה פ):

"ללמד נפשנו במידת החמלה שהיא מידה משובחת ואין צריך לומר שחובה עלינו לחמול על האיש המצטער בגופו, אלא אפילו המצטער באבידת ממונו מצוה עלינו לחמול עליו ולהצילו".

נביא לילדים את דבריו, ונדבר על מידה חשובה זו - מידת החמלה. בפסוק זה נדבר על שתי מידות נוספות, והן: הגבורה והשלום. במצוה זו נדרש האדם להתגבר על יצר השנאה ולעזור לאויבו או לשונאו. כאן ההזדמנות לדבר בגנות השנאה, על אף סיבות רבות שיכולות לכאורה להצדיקה.

נביא את הפסוק בפרשת קדושים (ויקרא יט, יז): "לֹא תִשָּׂא אֶת אָחִיךָ בְּלִבְבְּךָ...", ונסביר לילדים איך מעשה זה של עזרה לחמור שונאו מביא לשלום ואהבה.

מפסוק זה אנו למדים מצוה נוספת והיא 'צער בעלי חיים', וכמו שאמרו חכמים **במסכת בבא מציעא** (לב ע"ב): "אמר רבא... צער בעלי חיים דאוריתא".

נרחיב בעניין זה, כדי לחזק אצל הילדים את היחס הראוי לבעלי החיים.

נרחיב בלימוד פסוקים אלו מפני שמצויות בהם מידות חשובות - חמלה ורחמנות על האדם ואף על בעלי החיים, גבורה, דרישת שלום ואהבת ישראל.

איסור לחיצת גר (פסוק ט)

נאמר **בפסוק ט**: "וְגֵר לֹא תִלְחָץ וְאִתָּם יִדְעֶתֶם אֶת נֶפֶשׁ הַגֵּר כִּי גֵרִים הָיִיתֶם בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם"

נשאל: מדוע חוזרת התורה על האזהרה לא ללחוץ את הגר, הרי כבר אמרה זאת בפרק הקודם בפסוק כ'?

נביא את דברי רש"י: "בהרבה מקומות הזהירה התורה על הגר מפני שסורו רע", כלומר מפני שהוא עלול לעזוב את דרך האמונה. ניתן גם להסביר שהתורה הזהירה פעמים רבות על לחיצת הגר מפני שהוא נתון בצער - הוא בא לארץ זרה ונפשו שפלה עליו ועל פי רמב"ן כב, כ וספר החינוך מצוה תלא).

הסבר נוסף מסביר הנצי"ב בהעמק דבר:

"אזהרה יתירה לבית דין שלא יהיו לוחצים אותו, ואם הוא ראוי לעונש לא ילחצנו יותר מדי... וידעתם את לבו שהוא נמוג בעת שהוא נשפט, ואין לו גואל להקל דינו...".

כלומר, לפי הנצי"ב, בפסוק זה ישנה אזהרה לדיין שלא יתן לגר עונש שילחץ עליו יותר מידי, וכן מצווה הדיין להתחשב בשעת הדין בקושי של הגר לבטא את אשר על לבו.

על פי פירושו נוכל להסביר לילדים מדוע חזרה התורה על אזהרה זו וכן מדוע הסמיכה התורה פסוק זה לנושא הדיינים.

השביעית, השבת ושלושת הרגלים (פסוקים יג, יד, יח)

השביעית

נאמר בפסוק י: "וְשֵׁשׁ שָׁנִים תִּזְרַע אֶת אֲרֶצְךָ..."

בפסוק זה נדבר עם הילדים על המצוה לזרוע ולעבד את אדמת ארץ ישראל, שהיא חלק ממצוות יישוב ארץ ישראל.

נאמר בפסוק יא: "וְהַשְּׁבִיעֵת תִּשְׁמַטְנָה וְנִטְשָׁתָה..."

לפסוק זה שני פירושים:

רש"י ורמב"ן מפרשים שבשנה השביעית מצווים ישראל לעזוב את אדמתם, כלומר לא לעבוד אותה.

לעומתם כותב ספר החינוך בשם המכילתא, שהפסוק בא ללמדנו שישנה מצוות עשה להפקיר את הפירות שתוציא הארץ בשנה השביעית.

נביא את שני הפירושים לילדים, ובדברנו על מצוות הפקרת הפירות היוצאים בשנה השביעית, נביא את דבריו של בעל **ספר החינוך** ומצוה (ד), שכתב:

“ועוד יש תועלת נמצא בדבר [בהפקרת הפירות] לקנות בזה מידת הוותרנות, כי אין נדיב כנותן מבלי תקוה אל הגמול. ועוד יש תועלת אחרת נמצא בזה שיוסיף האדם במחון בשם יתברך, כי כל המוצא עם לבבו [המחליט] לתת ולהפקיר לעולם כל גידולי קרקעותיו ונחלת אבותיו הגדלים בכל שנה אחת, ומלומד בכך הוא וכל המשפחה כל ימיו, לא תחזק בו לעולם מידת הכילות [הקמצנות] הרבה ולא מיעוט הכמחון [בה]”.

מדברי ספר החינוך עולה שמצוה זו נוטעת בלב האדם את מידת הנדיבות - לתת לאחרים מבלי לקבל תמורה, וכן את מידת הביטחון בה', שלמרות שנותן מפירותיו לאחרים בוטח בה' שידאג לפרנסתו ולא יחסר לו מאומה.

נדגיש את דברי ספר החינוך ובכך נחזק אצל הילדים שתי מידות חשובות אלו: נדיבות וביטחון בה'.

נוסיף ונאמר שמצוות שביעית נוהגת מהתורה רק כאשר נוהגת מצוות היובל - כאשר כל ישראל יושבים על אדמת ארץ ישראל. בכך נעורר בלב הילדים את הציפיה לקיבוץ כל נידחי ישראל.

השבת

נאמר **בפסוק יב**: “שֵׁשֶׁת יָמִים תַּעֲשֶׂה מַעֲשֶׂיךָ וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי תִשָּׁבֵת לְמַעַן יָנוּחַ שׁוֹרְךָ וַחֲמֹרְךָ וַיִּנְפֹּשׂ בֵּין אֲמֹתֶיךָ וְהָגַר”

התורה כבר דיברה על מצוות השבת מספר פעמים. כאן שבה התורה ומדגישה את היחס לבעלי החיים ולעבדים, כדי שנזכור גם אותם ונדאג למנוחתם.

שלושת הרגלים

נאמר בפסוק יז: "שֶׁלֶשׁ רְגָלִים תִּחַג לִי בַשָּׁנָה"

חכמינו ז"ל למדו מהמילים "תִּחַג לִי" שמצוה להביא קרבן חגיגה ברגלים, וכן מצוה להביא עולת ראייה, שנאמר (בפסוק טו): "...וְלֹא יֵרָאוּ פְּנֵי רִיקָם" (בנוסף צריך להביא קרבן שלישי והוא שלמי שמחה). שלושת הרגלים נקראים בפרשתנו - חג המצות, חג הקציר וחג האסיף.

בשלושת הרגלים הללו אנו עוסקים בניסים ובטובות שעשה לנו ה' אלקינו ומודים עליהם: בחג המצות אנו מודים על יציאת מצרים, בחג הקציר אנו מודים על מתן תורה ועל הבשלת התבואה ובחג האסיף אנו מודים לה' על שהושיב את בני ישראל בסוכות במדבר וכן על גמר מלאכת התבואה ואסיפתה אל הבית.

כעין זה כתב **ספר החינוך** (מצוה רצז) בפרשת אמור, בענין יום טוב ראשון של פסח: "כדי שנחשוב בענין המועד בנס שנעשה לנו בו, ונהלל ונפאר במחשבתנו מה שציונו ברוך הוא עליו...". ובמצוה שלאחריה כתב: "כדי שייזכרו ישראל הנסים הגדולים שעשה ה' להם ולאבותיהם וידברו בם ויודיעום לבניהם ולבני בניהם, כי מתוך השביתה מעסקי העולם, יהיו פנויים לעסוק בזה...".

הרמב"ם במורה נבוכים (ג, מג) מדגיש שני יסודות נוספים, וכך כתב: "אבל ימים טובים הרי כולם לשמחות... והם גם מועילים בהתקרבויות הדרושות להיות בין בני אדם בקיבוצים המדיניים...". כלומר ה' נתן לנו את הרגלים כדי שנשמח בהם וכן כדי לחזק את האהבה בתוך בני ישראל.

נאמר בפסוק יז: "שֶׁלֶשׁ פְּעָמִים בַּשָּׁנָה יֵרָאֶה כָּל זְכוּרָךְ אֶל פְּנֵי הָאֱדֹן ה'"

בפסוק זה אנו למדים על מצוות העליה לירושלים ברגלים.

בטעם המצוה כתב **ספר החינוך** (מצוה תפט):

"למען יראו כל ישראל ויתנו אל לבם... כי כולם מקמנם ועד גדולם

חלק ה' ונחלתו, עם קדוש ונבחר, נוצרי עדותו, סגולת כל העמים אשר תחת כל השמים, לשמור חוקיו ולקיים דתו, על כן יבואו שלוש פעמים בשנה בית ה', והוא כאומרם על דרך משל: 'הננו לא-ל לעבדים, נכנסים וכאים בצל קורתו... וזר לא יבוא בתוכנו כי אנחנו לבדנו בני ביתו', ועם המעשה הזה תתעורר דעתנו ונכנס בלבנו מוראו, ונקבע ברעיונו אהבתו...".

כלומר העליה לרגל לירושלים מרוממת את ישראל למעלת המיוחדת - בהיותם בניס לה' אלקיהם, הם מוזמנים לביתו ולשמחתו ונפגשים עמו במקום השראת שכינתו. בראותם את מעלת המיוחדת יתחזקו בני ישראל באהבת ה', ביראתו ובשמירת חוקיו.

לסיכום נתאר לילדים את בני ישראל עם משפחותיהם שובתים ממלאכה, שמחים בביתם במאכל ובמשתה ומוזדים לה' על טובותיו וניסיו. נדגיש כי שיא השמחה ברגלים היה בירושלים, לשם עלו המוני בית ישראל, התאספו כולם והקריבו קרבנות לפני ה', לשמוח ולהודות על טובותיו ועל בחירתו בישראל מכל העמים וזיכם לבוא לביתו ולחגוג לפניו.

איסור בישול גדי בחלב (פסוק יט)

נאמר בפסוק יט: "...לא תבשל גדי בחלב אמו"

איסור זה נאמר בתורה שלוש פעמים (כאן; שמות לד, כו; דברים יד, כא), וחכמים הסבירו (מובא ברש"י) שאחד לאיסור אכילה, אחד לאיסור הנאה ואחד לאיסור בישול.

בפסוק זה אנו נפגשים לראשונה עם איסור בשר וחלב, איסור עמו הילדים נפגשים פעמים רבות בחיי היום יום שלהם. נרחיב בלימוד הפסוק ונביא מעט מן ההלכות הבסיסיות של איסור בשר וחלב.

נדגיש לילדים שלושה דברים:

1. במילים "לא תבשל" כלול גם איסור אכילה.
2. המילה "גדי" כוללת כל בשר של בהמה ולא דווקא גדי, כפי שכתב רש"י.
3. המילים "בחלב אמו" כוללים איסור בישול גם בחלב של אם אחרת.

המפרשים הביאו מספר טעמים למצוה זו. אנו לא נביא טעם למצוה, ואף לא את טעמו של האבן עזרא, שכתב: "...אולי היה כי אכזריות לב הוא לבשל הגדי עם חלב אמו..." (ראה שם טעמים נוספים), למרות שהוא מתיישב בהגיונו, משום שלא נוכל להסביר על פיו את כל פרטי ההלכות, כמו טעם האיסור לבשל בשר גדי בחלב של אם אחרת. נשאיר מצוה זו בתור חוק, מצוה שאין טעמה ידוע לנו והיא גזרת ה', וכפי שכתב הרמב"ם במורה נבוכים (ג, כו):

"...ושהמצות כלם יש להם סבה... ואלו שנקראים חקים, כשעמנו ובשר בחלב ושעיר המשתלה, ואשר כתבו עליהם החכמים ז"ל ואמרו: דברים שחקקתי לך כבר אין לך רשות להרהר בהם, והשמן מקמרג בהן ואומות העולם משיבין עליהם... [יש להם טעם] אלא שנעלמה ממנו, אם לקוצר דעתנו או לחסרון חכמתנו..."

והכלי יקר כתב: "במעם מצוה זו יצאו רוב המפרשים ללקוט ולא מצאו בה טעם מספיק, עד שיש אומרים שמצוה זו מן החקות שאין להם טעם נודע לנו..."

העמדת מצוה כחוק בלא טעם, נוטעת בלב הילדים ענוה כלפי מצוות התורה והבנה שהן חוקי ה' נעלים, וכך יתרגלו הילדים לשמור את המצוות בחפץ לב גם כשאינם מבינים את טעם המצוה.

הבשורה על שליחת מלאך (פסוקים כ-כג)

נאמר בפסוק כ: "הִנֵּה אֲנִי שֹׁלֵחַ מֵלָאֵךְ לְפָנֶיךָ לְשָׁמְרֶךָ בְּדֶרֶךְ..."

חכמינו ז"ל במדרשים, ובעקבותיהם גם מפרשי התורה, האריכו לבאר מי הוא המלאך האמור בפסוק זה (ראה רש"י ורמב"ן כאן). מכיוון שעניין זה מופלא והוא אחד מסודות התורה הנעלמים, לא נעסוק בשאלה זו עם הילדים, אלא נאמר בפשטות ובקצרה, שה' האוהב והדואג לעמו שלח להם מלאך, שיעזור להם בכניסה לארץ (ועל פי הרמב"ן).

הילדים בתמימותם ובקדושתם מקבלים את המושג 'מלאך' בצורה פשוטה וטבעית, ובדרך כלל לא מעוררים על כך שאלות, וזו מעלתם.

האם המלאך שנתבשרו ישראל עליו כאן הוא עונש לישראל, שה' לא יעלה עמהם?

כתב רש"י: "כאן נתבשר שעתידין לחטוא [בחטא העגל] ושכינה אומרת להם: 'כי לא אעלה בקרבך'".

הרמב"ן מקשה על הסברו של רש"י, שהרי בפרשת כי תשא (שמות לב, יד-יז) משה ביקש מהקדוש ברוך הוא שילך בעצמו לפני ישראל וה' נענה לו, אם כן כיצד ניתן לומר שה' לא רצה ללכת בקרבם? לכן מפרש הרמב"ן שפסוק זה אינו מדבר אחרי החטא, אלא זוהי בשורה שה' ישלח לישראל מלאך שיעזרם בכניסתם לארץ. אנו נפרש לילדים כרמב"ן.

נאמר בפסוק כא: "הִשְׁמֵר מִפְּנֵי וְשָׁמַע בְּקוֹלֹ אֵל תִּמְר בּוֹ... כִּי שָׁמִי בְּקִרְבּוֹ"

גם בפסוק זה - על המילים "כִּי שָׁמִי בְּקִרְבּוֹ" - נאמרו דברים מופלאים (עיין ברש"י). אנו נפרש מילים אלו כפשוטן, כפי שפירש רשב"ם: "בשמי הוא מצוה לכם...".

עבודת ה' בארץ ישראל והשכר עליה (פסוקים כד-לג)

נאמר בפסוק כה: "וְעַבְדְּתֶם אֶת ה' אֱלֹהֵיכֶם..."

בפסוק זה נזכרה עבודת ה' לראשונה בתורה במובן הכללי של שמיעת קולו ועשיית מצוותיו (אמנם בפרשיות הראשונות מוזכר "שלח עמי ויעבדוני", אך שם הכוונה לעבודת הקרבנות, כפי שנאמר "ונזבחה לה' אלקינו").

נאמר לילדים שעבודת ה' צריכה להיעשות מתוך אהבה ושמחה, וכפי שעולה מדברי התוכחה שבחומש דברים (כה, מז): "תַּחַת אֲשֶׁר לֹא עֲבַדְתָּ אֶת ה' אֱלֹהֶיךָ בְּשִׂמְחָה וּבְטוֹב לֵבָב...". וכפי שמפורש בתהלים (ק, ב): "עֲבַדְוּ אֶת ה' בְּשִׂמְחָה...".

בפסוקים כ"ה-ל"א מבטיחה התורה לישראל שכר רב על עבודת ה', הן בכמות הן באיכות, בדברים החיוניים בחיים: מזון, שתיה, בריאות, בנים ואריכות ימים, וכן מבטיחה התורה ניצחון על האויבים ונחלת הארץ לכל גבולותיה - מים סוף עד ים פלשתים.

נדגיש ונשנן פסוקים אלו בכיתה, ועל ידי לימוד פסוקים אלו נעורר בילדים כוח וחשק לעבוד את ה' בשמחה וברצון.

נוסיף ונאמר שה' יברך אותנו אף בשלמות עליונה יותר כאשר כל ישראל יעבדו את ה' יחדיו, שהרי נאמר "וְעַבְדְּתֶם" בלשון רבים, ולא רק באופן פרטי, כפי שכתב הכלי יקר: "...ולא יברך ה' לחם של כל יחיד ויחיד, עד אשר יהיו עובדי ה' רבים ויעבדוהו כל זרע יעקב כאחד, אז יבורך לחמו של כל אחד ואחד" (אמנם לפי דבריו יוצא שאין ברכה ליחיד בלא הכלל, אך ניתן גם לפרש כמשמעות הפשוטה, שה' מברך כל יחיד ויחיד, וכשכל ישראל יעבדו את ה' הברכה תהיה גדולה יותר).

המסרים העולים מפרק כג

משפטי הדיינים, השבת אבידה, מצוות פריקה ואיסור לחיצת גר

1. מעלתם וגדולתם של הדיינים - תלמידי חכמים, יראי אלקים, אנשי אמת.
2. התנהגותם של הדיינים - חובת הרצינות וכובד הראש בדין.
3. חובת הצדק ורדיפת האמת המוטלת על הדיינים.
4. הליכה אחרי הרוב - כלל זה הורחב מאד לעניינים רבים ונלמד מהפסוק "אחרי רבים להטות".
5. שמירת האמת והתרחקות משקר.
6. זהירות שלא לקבל לשון הרע.
7. חמלה ורחמנות על הזולת - בהשבת חמורו ובפריקת משאו.
8. התגברות על יצר השנאה.
9. רדיפת שלום ואהבת ישראל - על ידי עזרה לשונא.
10. חמלה על בעלי החיים.
11. רגישות לצער הגר.
12. התחשבות הדיינים במצבו של הגר.

השביעית, השבת ושלושת הרגלים

1. מצוה לעבוד את אדמת ארץ ישראל - "ושש שנים תזרע את ארצך".
2. נדיבות הלב בהפקרת פירות השדה בשנת השמיטה.
3. ביטחון בה' - בהוצאת הפירות בשביעית מתחת ידו והפקרתם לכולם.
4. דאגת התורה למנוחתם של העבדים ובעלי החיים ביום השבת.

5. הודיה לה' על טובותיו - חג הפסח על יציאת מצרים, חג הקציר - על מתן תורה והבשלת התבואה, וחג האסיף - על הסוכות במדבר ואסיף הפירות.
6. אהבת ה' לעמו - בהזמנתם לבית המקדש שלוש פעמים בשנה.
7. לימוד יראת ה' ואהבתו כאשר עולים לבית ה'.
8. ענוה - קבלת גזרות התורה גם אם איננו מבינים את טעמיהן - איסור בישול בשר וחלב.

הבשורה על שליחת המלאך

אהבת ה' לעמו - בשלחו לפניהם את מלאכו לשמור עליהם.

עבודת ה' בארץ ישראל והשכר עליה

1. עבודת ה' היא דבר מרכזי בחיים.
2. נכונות לעמול בעבודת ה'.
3. עבודת ה' באהבה ובשמחה.
4. עבודת ה' בהכנעה ובכבוד ראש.
5. השגחת ה' על עמו בנתינת שכר גדול לעובדיו.
6. נתינת השכר הגדול ביותר - כשכל העם יעבוד את ה' יחדיו.
7. שבחה של הארץ - בה ה' משגיח על עבדיו ונותן להם שכר.

פרק כד

פתיחה

א. פרשת משפטים התברכה במצוות רבות ובפרטי הלכות. עד שהגענו לפרשת משפטים פגשו הילדים את הצד הסיפורי שבתורה - סיפורם של אבות האומה, סיפור היווצרותו של עם ישראל, יציאת מצרים ומעמד הר סיני - ובפרשת משפטים פוגשים הילדים לראשונה את הצד ההלכתי-מעשי בצורה מפורטת. כעת, בסוף פרשת משפטים, אנו שבים ללימוד רוחני-סיפורי.

נסב את תשומת ליבם של הילדים לכך שבפרק זה אנו עוברים מלימוד ענייני הלכה לתיאור מעמד כריתת הברית, ונציין בפניהם שתורת ה' עוסקת בכל התחומים: גם בפרטי דינים וגם בלימוד על עם ישראל, מידותיו ומנהיגיו, כעין מה שאמרו חכמינו ז"ל **במשנה באבות** (פ"ה, מכ"ו): **"הפוך בה והפוך בה דכולא בה"**.

ב. הפסוקים שלפנינו עוסקים במעמד כריתת הברית, שהתרחש למרגלות הר סיני למחרת מתן תורה, וכך סדר ההתרחשויות שבפרשתנו:

כל המשפטים והדינים שנאמרו בפרשת משפטים עד עתה, אמרם ה' למשה באותו יום בו ניתנה התורה, מיד לאחר עשרת הדיברות, בגישתו אל האלקים (כ, יח).

כאשר סיים ה' את דבריו, ירד משה מההר ועוד באותו היום, ו' בסיון, בא אל בני ישראל וסיפר להם את כל דברי ה' שנאמרו לו - אלו הם הדינים שבפרשת משפטים.

על כל דברי ה' כרת משה למחרת, בז' בסיון, ברית עם ישראל.

בהמשך יום נשגב זה, לאחר כריתת הברית, עלו משה, אהרן והזקנים על פי ציווי ה' להר, ולאחר שירדו ושבּו אל המחנה שב משה ועלה - באותו היום - אל ההר, למשך ארבעים יום. לאחר הקדמה זו נעבור ללימוד הפרק עצמו.

בפרקנו שלושה נושאים עיקריים:

1. כריתת הברית עם ישראל
2. עליית משה והזקנים אל ה'
3. עליית משה אל ההר למשך ארבעים יום

כריתת הברית עם ישראל (פסוקים ג-ח)

כריתת הברית לא היתה רק מעשה "טכני" של אמירת דברי תורה מפי משה, הקרבת קרבנות והזאת דם, אלא מעמד גדול, מרשים ומרומם, מעמד שהיתה בו התעלות של העם כולו וקבלת דברי ה'. נשרה אווירה זו במהלך לימוד הפסוקים.

פסוקים א'-ב' עוסקים בציווי ה' אל משה והזקנים לעלות להר. נלמד פסוקים אלו לאחר פסוקי כריתת הברית, בסמוך לפסוקים העוסקים בעליית משה והזקנים בפועל.

מתי נאמרה פרשה זו?

נחלקו מפרשי התורה הראשונים מתי נאמרה פרשה זו. רש"י כתב שהיא נאמרה בד' בסיון, לפני מתן תורה, והאבן עזרא כתב שהיא נאמרה לאחר מתן תורה, ואחרי אמירת פרשת המשפטים למשה בהר, וכך כתב גם הרמב"ן:

"...והנה הפרשיות כולן באות כהוגן [כסדר], כי אחר מתן תורה מיד בו ביום אמר ה' אל משה: 'כה תאמר אל בני ישראל' [סוף

יתרו]... וציוה אותו 'ואלה המשפטים'... וכל המצוות הנאות אחרי כן... ואמר לו אחרי צוותך זה להם 'עלה אל ה' אתה ואהרן'. והזכיר הפרשה כי משה עשה כמצות ה', ובא אל המחנה ויספר לעם את כל דברי ה' [שבסוף יתרו]... ואת כל המשפטים כאשר צוהו...".

דברי רש"י מורכבים ונעדיף ללמדם בגיל בוגר יותר. לילדים בגיל הצעיר נסביר כפי סדר הפסוקים, כדברי האבן עזרא והרמב"ן. ביום שלאחר מתן תורה, בז' בסיון, כרת ה' ברית עם ישראל על כל דברי ה' שנאמרו לאחר מתן תורה.

משה מספר לעם את דברי ה' ואת המשפטים

נאמר בפסוק ג: "וַיִּבֹא מֹשֶׁה וַיְסַפֵּר לְעַם אֵת כָּל דְּבָרֵי ה' וְאֵת כָּל הַמִּשְׁפָּטִים..."

נפרש כרמב"ן, שדברי ה' הם הדברים שאמר ה' למשה אחרי מתן תורה (בסוף פרשת יתרו פרק כ, פסוקים יט-כג), והמשפטים - אלו המצוות שניתנו בפרשתנו, פרשת משפטים.

נתאר כיצד משה סיפר לעם את הדברים בשמחה ובחרדת קודש, זאת לאור דברי הנצי"ב בפרשת יתרו, שמשה אמר לבני ישראל את דברי ה' בקול חוצב להבות.

נציין כי משה הסביר לבני ישראל גם את יסודות הדינים, פרטיהם ולימודיהם, כפי שכתב רש"י (שמות כא, א) על המילים "אֲשֶׁר תִּשִׂים לְפָנֶיךָ": "...בשולחן הערוך ומוכן לאכול לפני האדם", וכן הראה להם את החכמה הגדולה שבמשפטי ה' ואת ערכי המוסר שבהם - הטוב, החמלה, היושר, הצדק וכדו'.

"...וַיַּעַן כָּל הָעָם קוֹל אֶחָד וַיֹּאמְרוּ כָּל הַדְּבָרִים אֲשֶׁר דִּבֶּר ה' נַעֲשֶׂה"

נזכיר את דברי אור החיים בפרשת יתרו (שמות יט, ז), שכתב:

"...והנה הראו בני ישראל עוצם אחדותם והשוואת רצונם כאלקינו,

כי ששים רבוא אמרו בהשוואת דיבור אחד... ולא נתאחר אחד מהם ולא קדם אחד מהם לחברו, ולא שינה אחד מהם להשיב בנוסח אחר...".

כלומר אמירת העם את הדברים בקול אחד, מראה על רצונו הגדול של כל העם יחד לקיים את דבר ה'.
נביא גם את דברי הרמב"ן שכתב: "וקבלו הכל בשמחה, ואמרו 'כל אשר דבר ה' נעשה'".

כתיבת משה את דברי ה', בניית המזבח והקרבת הקרבנות

נאמר בפסוק ד: "וַיִּכְתֹּב מֹשֶׁה אֶת כָּל דְּבָרֵי ה'..."

נביא את דברי רש"י בשם המכילתא, שהדברים שכתב משה הם מפרשת בראשית ועד מתן תורה.
ומתי כתבם משה?

כתב האברבנאל (על פסוק א): "...ואז באותו יום ו' בערב [ביום מתן תורה], אחרי שמשה דבר אל העם ושמע תשובתם, כתב את כל דברי ה'..."

נאמר בהמשך הפסוק: "...וַיִּשְׁכַּח בְּבִקְרֹךְ וַיִּבֶן מִזְבֵּחַ תַּחַת הָהָר..."

השכמת משה למחרת מתן תורה מראה על רצונו להזדרז להכניס את ישראל בברית, וכדברי הרלב"ג: "ובנוקר בהשכמה השתדל להכניס ישראל בברית עם ה' יתברך".

נסביר כפירוש האבן עזרא, שמשה בנה את המזבח במקום עליו עמדו ישראל בשעת מתן תורה, ובכך נראה לילדים שמשה רצה ללמד את בני ישראל שכריתת הברית היא על התורה, ורצה להודות לה' על שקירב את ישראל לעבודתו.

נאמר בהמשך הפסוק: "...וַשְׁתִּים עֲשָׂרָה מִצֵּבֶה לְשָׁנִים עֶשְׂרֵי שִׁבְעִי וַיִּשְׂרְאֵל"

כתב הנצי"ב: "שיקריב כל אחד קרבן חגיגה, כמו שכתוב: 'ויחגו לי במדבר'..."

לפי זה נדבר על החגיגות ועל השמחה הרבה שהיתה באותו יום, למחרת יום מתן תורה, שמחה שהיתה על קבלת התורה וכריתת הברית.

נאמר בפסוק ה': "וַיִּשְׁלַח אֶת נְעָרָיו בְּנֵי יִשְׂרָאֵל..."

תרגם אונקלוס: "נערי - בוכרי" (הבכורות), ובעקבותיו פירש כך גם רש"י.

נאמר לילדים, שכאן אנו לומדים שהבכורות היו מקריבים ככהנים, כי הם התקדשו ביציאת מצרים, כשהיכה ה' את בכורות המצרים והבדיל את בכורי ישראל להיות מופרשים לעבודתו.

נאמר בהמשך הפסוק: "...וַיַּעֲלוּ עִלְתָּהּ..."

קרבן עולה הוא קרבן העולה כולו על המזבח, ואינו נאכל לא על ידי הבעלים ולא על ידי הכהנים.

נאמר בהמשך הפסוק: "...וַיִּזְבְּחוּ זִבְחִים שְׁלָמִים לַה' פְּרִים"

קרבן שלמים הוא קרבן המראה על שמחה והודיה לפני ה', ובו גם שמחה לבעלים המותרים באכילת הבשר. כאן נציין את השמחה שהיתה בקבלת התורה ובכריתת הברית, וכפי שכתב האברבנאל: "לאכול ולשמוח שם לפני ה'".

מכיוון שכל העם אכלו ושמוחו, הקריבו גם פרים, כמבואר באבן עזרא: "...והזכיר עם השלמים פרים, כי האוכלים רבים היו".

קריאת "ספר הברית" לפני העם וענייתם "נעשה ונשמע"

נאמר בפסוק ז': "וַיִּקַּח סֵפֶר הַבְּרִית וַיִּקְרָא בְּאָזְנֵי הָעָם..."

נשאל את הילדים: מדוע קרא משה בספר הברית לפני העם, הרי כבר אמר להם בעל פה את כל הדברים הללו ביום הקודם?
נענה, שמשה רצה שהעם יקבל בשמחה את דברי ה' גם ביום שלמחרת מתן תורה, שהרי ביום מתן תורה היו נרגשים מאד וודאי

שקיבלו הכל בשמחה וברצון, וכך כתב האברבנאל: "...לראות אם אחרי שנתיישבו בדעתם כל הלילה ההוא, נתחרטו מקבלת המצוות אם לא...".

נאמר בהמשך הפסוק: "...וַיֹּאמְרוּ כָּל אִשְׂרָאֵל דְּבַר ה' נַעֲשֶׂה וְנִשְׁמָע"

פסוק זה הוא שבח גדול לעם ישראל. אמנם הוא חוזר על אותן המילים שנאמרו בפסוק ג', בהן ביטאו בני ישראל ביחד את רצונם הגדול לעשות את דבר ה' בשמחה ובאהבה, אולם יש בו תוספת של המילה 'נשמע'.

חכמים ראו דווקא בביטוי זה - "נַעֲשֶׂה וְנִשְׁמָע" - את גדולתם של ישראל מעל כל גדולה, וציינו את שבחם במאמרים רבים, כמו במסכת שבת (פח ע"א): "בשעה שהקדימו ישראל נעשה לנשמע באו ששים ריבוא של מלאכי השרת לכל אחד ואחד מישראל קשרו לו שני כתרים: אחד כנגד נעשה ואחד כנגד נשמע...". ובהמשך הגמרא שם אמרו: "בשעה שהקדימו ישראל נעשה לנשמע, יצתה בת קול ואמרה להן: ...מי גילה לבני רז זה שמלאכי השרת משתמשין בו'...".

נציין, שלמרות שבני ישראל שמעו דינים ומשפטים רבים שיש לטרוח בהם, עדיין אמרו בשמחה: "נַעֲשֶׂה וְנִשְׁמָע".

נרחיב בלימוד ביטוי זה, נעמוד על משמעותו ונדבר בשבחו.

הקדמת נעשה לנשמע

נביא את הילדים לשאול את השאלה המתבקשת: מדוע נאמרה עשייה לפני שמיעה, הרי בנוהג שבעולם קודם שומעים ורק לאחר מכן מבצעים?

נענה תחילה כהסברו של הרשב"ם על דרך הפשט: "נעשה" - מה שדיבר, וגם 'נשמע' - מה שיצונו עוד מכאן ולהבא, ונקיים".
ובדומה לרשב"ם כתב האברבנאל:

"...עם היות הדיבורים והמצוות אשר ציותנו רבות מאד, דע לך כי כל אשר דבר ה' לך נעשה ונקיים, ולא בלבד המצוות

האלה שאמרת, אבל [אלא] גם מצוות אחרות אם יצווה עוד אותנו
נשמע אותם ונקבלם, ולכן הוסיפו לומר ונשמע אחרי נעשה".

האברבנאל בפירושו מוסיף על דברי הרשב"ם את נכונותם של בני
ישראל לקיים מצוות "רבות מאד", גם אלו ששמעו וגם אלו שיוסיף ה'
להשמיע.

לאחר הסבר זה נשמיע לילדים גם את הסבר חכמינו ז"ל, שבני
ישראל התכוונו מרוב אהבתם לה' לקבל עליהם מראש לעשות את כל
המצוות העתידיות, גם קודם שישמעו אותן, וכפי שכתב המלבי"ם:
"...וחכמינו ז"ל פירשו 'נשמע' על ההשכלה [ההבנה], תחילה נעשה מבלי
חקור אחר הפעם, ועל ידי כן נשמע להבין מעמי המצוות וסודותיהם...".

חציית הדם וזריקתו על מזבח ה' ועל העם

נאמר בפסוק ח: "וַיִּקַּח מֹשֶׁה אֶת הַדָּם וַיִּזְרַק עַל הָעָם וַיֹּאמֶר הִנֵּה דַם
הַבְּרִית אֲשֶׁר כָּרַת ה' עִמָּכֶם עַל כָּל הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה"

אמנם יונתן בן עוזיאל ואונקלוס פירשו שמשוה זרק את הדם על
המזבח ולא על העם, אך אנו נפרש לילדים כפשוטו, וכפי שכתב רש"י
בפירוש הראשון ("ענין הזאה"), והנצי"ב כתב: "משמעות הלשון שזרק על
כלל העם...".

בפירוש התורה בגיל הרך נעדיף לפרש את הפסוקים לפי
פשוטו של מקרא, כפי הוראת חכמינו ז"ל שאין מקרא יוצא
מידי פשוטו.

חלוקת הדם לשניים והזאתו על העם ועל מזבח ה' היא שיא וגמר כל
המעשים ביום גדול זה והיא מלמדת על הקשר והברית העמוקה שבין
ה' לישראל.

וכך כתב הכלי יקר:

"...כי חילוק הדם הוא כדי לזרוק החצי השני על העם, לומר שעל ידי קבלת התורה יהיו לאחדים [דבוקים ומחוברים] באהבה וחיבה עם השם יתברך".

כלומר משה היזה מאותו הדם גם על העם וגם על מזבח ה', לחקוק בליבם של ישראל את ברית האהבה שבינינו ובין ה' ויעיין באברבנאל שהעמיק בדברים אלה).

ובעניין הזאת הדם על הבגדים כתב רבנו חננאל: "ואותו כתם הדם שעל בגדיהם, קרא הכתוב 'עדי' [קישוט] לפי שהיה עדי להם וכבוד גדול, והיה להם עדות ואות שנכנסו בבריתו של הקדוש ברוך הוא...". לאור דברי הפרשנים נשמיע לילדים שאותן טיפות דם שזרק משה על בני ישראל, היו להם ליופי ולהדר, בהיותן מראות ומזכירות לבני ישראל את הקשר החזק בינינו לבין הקדוש ברוך הוא.

סיכום מעמד כריתת הברית

כריתת הברית היתה מעמד גדול ומרשים. במעמד מרומם זה העמיד משה מזבח תחת ההר והעמיד שתים עשרה מצבות לשנים עשר שבטי ישראל, קרא את ספר הברית לפני בני ישראל בחרדת קודש, שלח את נערי בני ישראל להקריב עולות ושלמים ולאחר שקיבלו ישראל את דברי התורה באהבה וברצון, עד שהתעלו ואמרו "נַעֲשֶׂה וְנִשְׁמָע", היזה משה מן הדם על העם ועל המזבח כאות לברית השוררת בין ה' ובין ישראל.

במעמד מיוחד זה עמדו ישראל בדיוק באותו מקום בו עמדו יום קודם ושמעו את קול ה' מדבר אליהם במתן תורה. את המעמד ליוותה אוריה של חגיגות ושמחה של מצוה, הניכרות בהקרבת הקרבנות ובאכילתם.

עליית משה והזקנים אל ה' (פסוקים ט-יא)

נאמר בפסוק ט: "וַיַּעַל מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן נֹדֵב וְאַבְיָהוּא וְשִׁבְעִים מִזְקְנֵי יִשְׂרָאֵל" לאחר כריתת הברית עם העם, עלה משה עם אהרן ובניו והזקנים אל ההר. בכך קיים משה את מצוות העליה אל ה' שצווה עליה בתחילת הפרק (פסוקים א-ב).

בטעם עלייה זו כתב האברבנאל:

"והנה ציוה יתברך בעליה הזאת... כדי שיעלו ראשי העם ושוטריו לתת שכח והודאה לפניו יתברך על התורה אשר נתן לעמו, ולכן אמר 'השתחויתם מרחוק', כי זה היה תכלית עלייתם להשתחוות למלך ה' צבאות על החסד אשר הגדיל לעשות לעמו ונחלתו...".

לפי זה נוכל להראות לילדים שהעם כולו הודה לה' על מתן התורה בקרבנות החגיגה, ומשה וראשי העם הוסיפו להודות לו בהשתחויות לה' בהר.

ראיית אלקי ישראל – ראיית כבוד ה'

נאמר בפסוק י: "וַיֵּרְאוּ אֶת אֱלֹקֵי יִשְׂרָאֵל וַתַּחַת רַגְלֵיוּ כְּמַעֲשֵׂה לְבַנְתֵּי הַסַּפִּיר וּכְעֵצִים הַשָּׁמַיִם לְטָהָר"

פסוק זה הוא אחד מהפסוקים הקשים בתורה, ונאמרו בו פירושים רבים ומופלאים בדברי חכמינו ז"ל ובעקבותיהם במפרשי התורה. לא נרחיב בהסבר פסוק זה, מאחר שכל עניין ראיית ה' וכבודו הוא דבר מופשט. עם זאת נאמר דברים ברורים כדי שהילדים לא יטעו בכוונת הדברים.

נפרש "וַיֵּרְאוּ אֶת אֱלֹקֵי יִשְׂרָאֵל" - ראו את כבוד ה', וכפי שתרגמו יונתן בן עוזיאל ואונקלוס: "וחזו ית יקר אלקא דישראל", וכפי שפירש רס"ג: "ויראו את כבוד אלקי ישראל", וזאת מכיוון שילד יודע שאי אפשר לראות את ה', כמו שנאמר בפרשת כי תשא (שמות לג, כ): "כִּי לֹא יֵרְאֵנִי הָאָדָם וְחָי".

"...וְתַחַת רִגְלָיו כְּמַעֲשֵׂה לְבַנְתִּי הַסְּפִיר..."- הפסוק ממשיך ומתאר את המראה שראו מתחת לכבוד ה': מראה בהיר ומבריק, כאבן ספיר יקרה. 'ספיר' הוא סוג יהלום ו'לבנת' הוא מלשון לובן וברק ועל פי רס"ג, רשב"ם וחזקוני).

"...וּכְעֵצֶם הַשָּׁמַיִם לְטָהָר" - תיאור יופי: כשמים כחולים בלא עננים, וכפירוש הרשב"ם: "כשהשמים ברורים בלא עננים". (פירוש זה, שהמשך הפסוק מתאר מהו 'כבוד ה'" הוא פירושו של בעל ספר צרור המור. לא נביא דבריו מפני שהם מורכבים).

מעשה אצילי בני ישראל

נאמר בפסוק יא: "וְאֵל אֲצִילֵי בְנֵי יִשְׂרָאֵל לֹא שָׁלַח יְדוּ..."

אצילי בני ישראל הם הזקנים, כפי שכתבו רש"י, רמב"ן ורשב"ם. בהסבר פסוק זה אנו מוצאים שני פירושים מנוגדים - האחד לחיוב הזקנים והשני לזכותם.

רש"י כתב בפירושו הראשון, בשם מדרש תנחומא, שהזקנים חטאו בכך שהסתכלו במראה ה' ולכן היו ראויים לעונש, שה' שלח בהם ידו. לעומת פירוש זה פירש הרמב"ן שהזקנים לא חטאו, וכך כתב:

"בעבור שאמר 'והכהנים והעם אל יחרסו לעלות אל ה' פן יפרץ בם', הודיע בכאן שנוהרו בכך ולא פרץ בהם פּרִץ".

והמשיך הרמב"ן וביאר (וכעין זאת כתב גם אבן עזרא הקצר):

"כי היו אצילי בני ישראל ראויים למה שחזו במחזה הזה. ומעם 'וישתו' שעשו שמחה ויום טוב, כי כן חובה לשמוח בקבלת התורה... אמר רבי אלעזר: 'מכאן שעושיין משתה לנמרה של תורה'... ואף כאן ביום חתונת התורה כן עשו".

כלומר לפי הרמב"ן הזקנים נזהרו ונהגו כראוי, ולא הסתכלו יותר מהמותר להם. גם אכילתם ושתייתם היוו שמחה ראויה לקבלת התורה, המתאימה ליום זה - 'יום חתונת התורה'.

נפרש פסוק זה לילדים כרמב"ן, לזכותם של הזקנים, משני טעמים:
 א. נעדיף לפרש על דרך החיוב, ובמיוחד כאשר אנו עסוקים בגדולי האומה וראשיה: נדב, אביהוא ושבעים הזקנים (ובפרט כאשר בפשטות מעשיהם נראים חמורים ביותר אם לא נעמיק בדקות חטאיהם).
 ב. לפי פירוש רש"י יהיה קשה להסביר לילד את החילוק בין משה ואהרן שראו ולא התחייבו, לעומת נדב ואביהוא ושבעים הזקנים שראו והתחייבו. כדי להסביר את ההבדל ביניהם נצטרך להגיע להסברים מופשטים בהבדלי מדרגות הנבואה, דברים עמוקים שילד יתקשה להבינם.

עליית משה אל ההר למשך ארבעים יום (פסוקים יב-יח)

נאמר בפסוק יב: "וַיֹּאמֶר ה' אֶל מֹשֶׁה עֲלֵה אֵלַי הַהָרָה וְהִיָּה שָׁם..."

לאחר שעלו משה, אהרן והזקנים וראו את כבוד ה', ירדו כולם מההר וחזרו למחנה, ושם ציוה ה' את משה לעלות שוב להר ולהתעכב שם ארבעים יום.

נאמר בהמשך הפסוק: "...וְאֶתְנֶנָּה לְךָ אֶת לְחַת הָאֲבֹנִים וְהַתּוֹרָה וְהַמִּצְוָה אֲשֶׁר כְּתַבְתִּי לְהוֹרֹתָם"

נשאל את הילדים: וכי ה' כתב את כל התורה, הרי כתב רק את עשרת הדיברות?

נענה כפירוש הרמב"ן, שהמילים "אֲשֶׁר כְּתַבְתִּי" מוסבות על המילים "לְחַת הָאֲבֹנִים", והכוונה בהן היא רק לעשרת הדיברות, ואילו שאר התורה והמצוה ילמדו בעל פה.

נאמר בפסוק יג: "וַיִּקַּם מֹשֶׁה וַיהוָה שָׁעַ מִשְׁרְתּוֹ וַיַּעַל מֹשֶׁה אֶל הַר הָאֱלֹקִים"

נציין שמשה עלה אל ההר כדי לקבל את התורה בשביל עם ישראל. נדבר בשבחו של יהושע שהיה תלמיד נאמן של משה ולא מש מתוך

האווה (לג, יא), וגם כאן הלך עם משה עד ההר והמתין שם לבואו במשך ארבעים יום, וכדברי רש"י: "...ויהושע נטה שם אהלו ונתעכב שם כל ארבעים יום..."

ממעשה זה של יהושע נלמד עד כמה כיבד את משה ורצה להיות במחיצתו עד רגע הפרידה ואף מיד לאחר שירד, וכן רצה שמשו לא ישוב לבדו למחנה.

בפסוקים אלו לראשונה אנו פוגשים את יהושע כמשמש הנאמן של משה. נגדיל את דמותו של יהושע, כתלמיד נאמן למשה הדבק בתורתו, ונציין שתכונות אלו גרמו לו להיבחר למנהיגם של ישראל לאחר מות משה. תכונות אלו גם ילוו את הילדים בספר יהושע.

מינוי הזקנים, אהרן וחור לשפוט במקום משה

נאמר בפסוק יד: "וְאֵל הַזְקֵנִים אָמַר שְׁבוּ לָנוּ בְּזֶה עַד אֲשֶׁר נָשׁוּב אֵלֵיכֶם..."

נסביר כפירוש רש"י שדברים אלו אמר משה לזקנים בצאתו מן המחנה, שישבו במחנה ויהיו מוכנים לשפוט את העם.

נאמר בהמשך הפסוק: "...וְהָיָה אֶהְרֹן וְחֹר וְעַמְּכֶם מִי בְּעַל דְּבָרִים יִגְשׁ אֲלֵהֶם"

כתב האברבנאל: "...ואמנם בענין הדבר הקשה שהיה מיוחד למשה [כפי שנאמר בפרשת יתרו (שמות ית, כו): "...אֵת הַדָּבָר הַקָּשֶׁה יְבִיאֹן אֵל מֹשֶׁה..."], אמר 'והנה אהרן וחור עמכם', שהם יודעי דת ודין, '...מי בעל דברים יגש אליהם' - על כל הדבר הקשה".

כלומר אהרן וחור מילאו את מקום משה בדברי המשפט הקשים ביותר, ששאר השופטים, ואפילו הזקנים, לא ידעו כיצד לפסוק בהם. מדברים אלו אנו למדים על גדולתם של אהרן וחור בחכמת התורה, יותר מכל זקני ישראל.

בפסוק זה נדגיש לילדים שלצד אהבתו המפורסמת לישראל וחסידותו בעבודת ה', היה אהרן מגדולי ישראל בלימוד התורה ובשפיטת העם.

עליית משה להר

נאמר בפסוקים טו-טז: "וַיַּעַל מֹשֶׁה אֶל הָהָר... וַיִּקְרָא אֶל מֹשֶׁה בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי מֵתוֹךְ הָעֲנָן"

משה עלה להר בז' בסיון, לאחר כריתת הברית עם ישראל ולאחר עלייתו הראשונה עם הזקנים, אולם הוא לא עלה מיד אל ראש ההר אלא המתין ששה ימים בהר, לפני הפסגה, כדי להתכונן לבוא אל ה'. וכך אומרת הגמרא ביומא (ד ע"א-ע"ב):

"משה עלה בענן, ונתכסה בענן, ונתקדש בענן, כדי לקבל תורה לישראל בקדושה, שנאמר: 'וישבן כבוד ה' על הר סיני' [שמות כד, טז]... וזה היה מעשה אחר עשרת הדברות, שהיו תחלה לארבעים יום, דברי רבי יוסי הגלילי... רבי נתן אומר: לא בא הכתוב אלא למרק אכילה ושתיה שבמעיו [של משה], לשומו כמלאכי השרת (רש"י): "...שבששה ימים הללו נתמרקה אכילה שבמעיים להיות כמלאכי השרת..." רבי מתיא בן חרש אומר: לא בא הכתוב אלא לאיים עליו [על משה] (רש"י): "...ולחבדילו מבני אדם שתחול עליו אימה, בהיותו לבדו, יבין וישים לבבו ליכנס למחנה שכינה באימה", כדי שתהא תורה ניתנת באימה, ברתת ובויע, שנאמר: 'עברו את ה' ביראה וגילו ברעדה'..."

מדברי הגמרא אנו למדים על ההכנה הגדולה שנדרשה ממשה בששת ימים אלו. נביא בפני הילדים את דברי רבי יוסי הגלילי וכן את דברי רבי מתיא בן חרש, אולם לא נביא להם את דבריו של רבי נתן על מירוק האכילה והשתיה של משה, משום שהם יתקשו להבין את משמעותם.

נאמר לילדים כי לאחר ששה ימים בהר בהם התכונן משה לבוא אל

ה', ביום השביעי (וג בסיון) קרא לו ה' לעלות אל ראש ההר. ימים אלו היו בכלל ארבעים הימים שבהם היה משה בהר.

נאמר בפסוק יח: "וַיבֹּא מֹשֶׁה בְּתוֹךְ הָעֲנָן..."

בני ישראל התפעלו מאד בראותם את משה עולה לתוך הענן והאש, והתחזקה בליבם ההערכה אל משה ואל נבואתו. וכך כתב הרלב"ג:

"להודיע שכבר היה שם בהר רושם, הכירו ממנו ישראל הגעת הנבואה למשה כאותם ארבעים יום... כי זה ממה שיוסיף להם התאמתות בענין התורה, וזה הרושם הוא האש שהיה בראש ההר."

נאמר בסוף פסוק יח: "...וַיְהִי מֹשֶׁה בְּהָר אַרְבָּעִים יוֹם וְאַרְבָּעִים לַיְלָה"

בפסוק זה אנו נפגשים בגדולה מיוחדת של משה, בשהייתו בהר ארבעים יום וארבעים לילה, ללא אכילה ושתייה, כמו מלאך. וכך כתב רבי יהודה הלוי בספר הכוזרי (מאמר א, מא-מב):

"ואם ימצא בן אדם אשר יבא באש ולא תשרפהו, ויעמוד זמן רב בלי מאכל ולא ירעב, ובעור פניו יקרן אור שאין העין יכולה לעמוד בו... האין מדרגה זו נבדלת הבדל עצמי ממדרגת בני אדם? אמר הכוזרי: אמנם כן. מדרגה זו... אלקית מלאכית היא..."

נשאל: מה אמר ה' למשה במשך אותם ארבעים ימים? נענה, שה' אמר למשה את הדברים שנאמרו בפרשות תרומה, תצוה וחלק מפרשת כי תשא (עד פרק לא, יז).

המסרים העולים מפרק כד

כריתת הברית עם ישראל

1. שבחם הגדול של בני ישראל שקיבלו את דברי ה' פעמיים - באמרם "נעשה" ו"נעשה ונשמע".
2. נכונותם של בני ישראל לקבל את כל המצוות שנאמרו בעבר ובעתיד - גם אלו הקשות וגם אלו שאינם מבינים.
3. זריזותו של משה להכניס את העם לברית.
4. השמחה והחגיגות בקבלת מצוות התורה - הקרבת הקרבנות.
5. אהבת ה' לעמו - מתבטאת בכריתת הברית עמו ובהזאת חצי הדם עליהם וחצי הדם על המזבח.
6. דם הברית - לכבוד ולקישוט לעם ישראל.

עליית משה והזקנים אל ה'

1. הכבוד של ה' לגדולי העם - בציווי עליהם לעלות להר ולהשתחוות לפניו.
2. גדולתו של ה' - כבודו כברק הספיר וכעצם השמים.
3. מעלת משה, אהרן והזקנים שראו את כבוד ה'.

עליית משה אל ההר לארבעים יום

1. שבחו של יהושע כתלמידו הנאמן של משה – חיכה למשה בתחתית ההר ארבעים יום.
2. גדולתם של אהרן וחור במשפטי התורה - ידעו לשפוט במקום משה במשפטים הקשים ביותר.
3. גדולתו של משה שעולה למקום השכינה ולומד תורה מפי ה'.
4. יראת ה' הגדולה של משה - בהתכוננו ששה ימים, באימה וביראה, כדי לעלות אל ה'.

סיכום פרשת משפטים

לאחר המעמד הגדול והנשגב של התגלות ה' לכל העם בהר סיני ונתינת התורה, באה התורה להדריך את בני ישראל כיצד להתנהג ביושר ובמוסר בכל מצבי החיים.

גם לאחר שהאדם נכשל בעברה, התורה מורה לו את דרכו ומכוונת אותו כיצד לתקן מעשיו. זוהי מטרת הענישה בתורה: לחזק את הכרת האדם בחובת עשיית הטוב והישר.

באמצע הפרשה התורה גם מזכירה לנו שמקומם של ישראל ומקום קיום מצוות התורה הוא בארץ ישראל, ועל כן הקב"ה ישלח את מלאכו להביאנו אל הארץ ויגרש את כל אויבינו מפנינו.

בסוף הפרשה, למרגלות הר סיני, במעמד מרומם ונשגב קורא משה את כל דברי ה', ועם ישראל מתרוממים לקבלת דבר ה' בחפץ לב, ואומרים כאיש אחד: "...וַיֹּאמְרוּ כָל אִשְׂרָאֵל דְּבַר ה' נַעֲשֶׂה וְנִשְׁמָע". אז כורת ה' ברית דמים עם ישראל.

בסיום הפרשה מתבשר משה שעליו לעלות אל ההר לקבל את הלוחות, שכן מקומה של התורה בתוככי עם ישראל בהיותה מיישרת את דרכינו על פי מצוות ה' אלקינו.

נר תמיד
לעילוי נשמת
אשת חיל

הרבנית **מלכה שפרן** ע"ה
בת הרב דב בער ושרה זצ"ל
בורשטיין

אשת חבר לאאמו"ר
הרב **מנחם קוה דב שפרן** זצ"ל
אבד"ק פלויישט (רומניה)

"המשפטים אשר תשים לפניהם"
פעלה רבות כיועצת משפטית בבתי הדין הרבניים
למען כל נדכא ונוזק
מתוך כבוד רב לדיינים ולתלמידי חכמים
עמלה בכל נפשה ובכל מאודה
להחזיק במשך עשרות שנים
את בית הכנסת ע"ש הרב"ז והר"מ שפרן
ברמת אביב

נלב"ע בג' בתמוז ה'תשס"ט

הונצחה על ידי בניה:
משולם-יחיאל, יגאל-בצלאל ועמיקם-טוביה